

GAMLA ÖSTERSUND

Årsskrift 1990

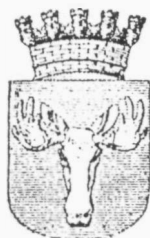
Framsidas omslagsbild:

En östersundsvilla från seklets början. Nygatan – senare Regementsgatan 9.

Foto A Halling, 1989.

GAMLA ÖSTERSUND

Årsskrift 1990

Utgiven av
Föreningen Gamla Östersund

Årgång 53
ISSN 0347-2868
Berndtssons Tryckeri, Östersund 1990

Förord

Flera medlemmar och vänner har hörsammat redaktörens vädjan om bidrag till årsskriften som därmed börjar återfå sitt tidigare omfång.

Mary och *Ingmar Bergström* samt *Nils Ublin* har tillsammans sammanställt en omfattande och ingående uppsats om en hemmiljö som kanske inte skildrats förr – en villa i det "Öfwre Östersund" som växte upp kring sekelskiftet utanför tätbebyggelsen och öster om Repslagaregatan/Rådhusgatan. Vi får följa byggnadens tillkomst, dess ägare och innevånare samt hur dessa pietetsfullt sökt överbrygga kristider och miljöstörande moderniseringar och moderniteter.

Det över 50-åriga efterlämnade manuskriptet med minnen från bl a "Borgens" av *Axel Lindelius* har fått bibehålla sin ursprungliga språkdräkt och ger därför en särskild atmosfär över skildringen av några av stadens honoraries från tiden ytterligare 60 år tillbaka, deras nöjesliv och kultursträvanden.

Med ett sällsynt gott minne och med glasklar skärpa skildrar *Gunnar Fastborg* sin barndoms och sin ungdoms Östersund vid seklets början, dess aktörer, musiker och musikanter, optimistiska ungdomliga amatörer såväl som gästande rutinerade konstnärer.

Tack, kära vänner för Edra bidrag!

Förteckningen över givare till Årsskriftsfonden blir alltmer omfattande, så omfattande att någon kanske tycker att det enskilda namnet och det enskilda bidraget försvinner i mängden. Så är det inte. Varje bidrag är lika välkommet och bidrar ytterligare till möjligheterna att utge skriften och kanske i en framtid göra den större och med en elegantare utformning.

Hjärtligt tack till er alla!

Östersund i september 1990

Lennart Westerberg

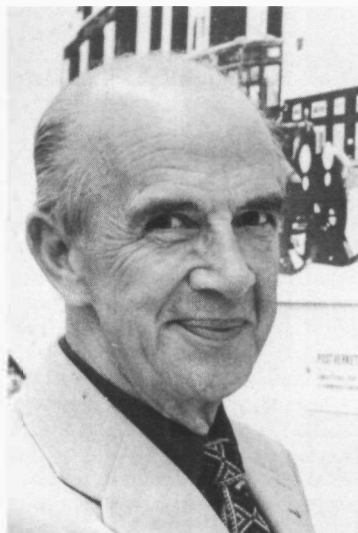
Ordförandeskifte

Efter en tid som föreningens ordförande från 1980 överlämnade Lars Herlitz under årsmötet den 23 oktober 1989 ordförandeklubban till efterträdaren Håkan Larsson.

Lennart Edström till minne

Av Lars Herlitz

Föreningens hedersledamot, kanslichefen Lennart Edström, avled den 25 juni 1990. Han var född i Östersund och avlade realexamen här 1932. Efter en kort anställning vid Hasselblads Foto kom han 1938 till länsstyrelsen, där han var landskontorist för att senare bli häradskrivare. Från 1959 till pensioneringen 1980 var Lennart Edström kanslichef hos civilbefälhavaren i Nedre Norrlands Civilområde i Östersund. Han var bl a även ledamot i 1964 års civilbefälhavarutredning som i hög grad formade länsstyrelsernas krigsorganisation under 1970–1980-talen.

Lennart Edströms insatser i den dagliga gärningen har omvittnats för hans stora arbetsamhet, plikttrohet och skicklighet.

Han hade åtskilliga fritidsintressen och företog många utlandsresor. Sedan mitten av 1940-talet var han aktiv radioamatör med många kontakter ute i världen. Han ägnade också intresse bl a åt IF Castor och Östersunds Filatelistförening.

Lennart Edström blev medlem i GÖ 1947. Han invaldes i styrelsen 1958 och blev ordinarie ledamot och sekreterare 1959. Detta uppdrag innehade han till 1973, då han blev vice ordförande. Ordförandeposten beklädde han under åren 1975–1980, varefter han utsågs till hedersledamot.

Lennart Edström gjorde stora insatser för GÖ. Hans entusiasm när det gällde att ta hand om Viktor Lundbergs stora fotosamling var inte att ta miste på. Under hans ledning katalogiserades fotografierna och han arbetade sedan länge med att ordna den omfattande samlingen av glasplåtar, ett arbete som han på grund av tilltagande ohälsa inte helt hann fullfölja. Vid Stadsmuseets renovering inför Östersunds 200-

årsjubileum 1986 påtog han sig ansvaret för det omfattande arbetet med att återställa museet i dess tidigare skick och försåg föremål och fotografier med nya texter. Under jubileumsåret arrangerade GÖ tillsammans med Länsmuseum en stor jubileumstutställning på Länsmuseum, där han lade ned mycket arbete och även fungerade som rådgivare. Vid utgivandet av de fem jubileumstallrikarna, tillverkade av Gustavsbergs fabriker, medverkade han också. Ett tioårsregister till GÖ:s årsskrifter för åren 1970–1980 tillkom också genom hans försorg. Nästa tioårsregister hann han nästan färdigställa.

GÖ har med Lennart Edströms bortgång förlorat en mycket betydelsefull kraft och har all anledning att känna stor tacksamhet för de insatser han gjort för föreningen. Han var en fin och lägmäld person, men uppträdde under sin ordförandetid samtidigt med stor fasthet och viljestyrka.

9:an – Nygatan senare Regementsgatan

En östersundsvillas historia

Av Mary och Ingmar Bergström samt Nils Uhlin

Karlstrands hus

Jämtlands befolkning uppgick vid 1909 års slut till 117 021 varav 8 209 i Östersund. Bland stadens nio gator ingick Nygatan och Odensgatan, bland de fjorton gränderna Södra Brogränd och Residensgränd, vilka alla kringgärdade kvarteret Pekpinnen. Som namnet antyder markerade Nygatan en ny yttre gräns för staden mot tidigare jordbruksmark. I stadsmuseet finns ett foto från 1903 visande slätterarbete i det senare kvarteret Pekpinnen, som fick sitt namn till följd av Seminariets uppförande där år 1909. Genom kvarteret rann Stadsbäcken.

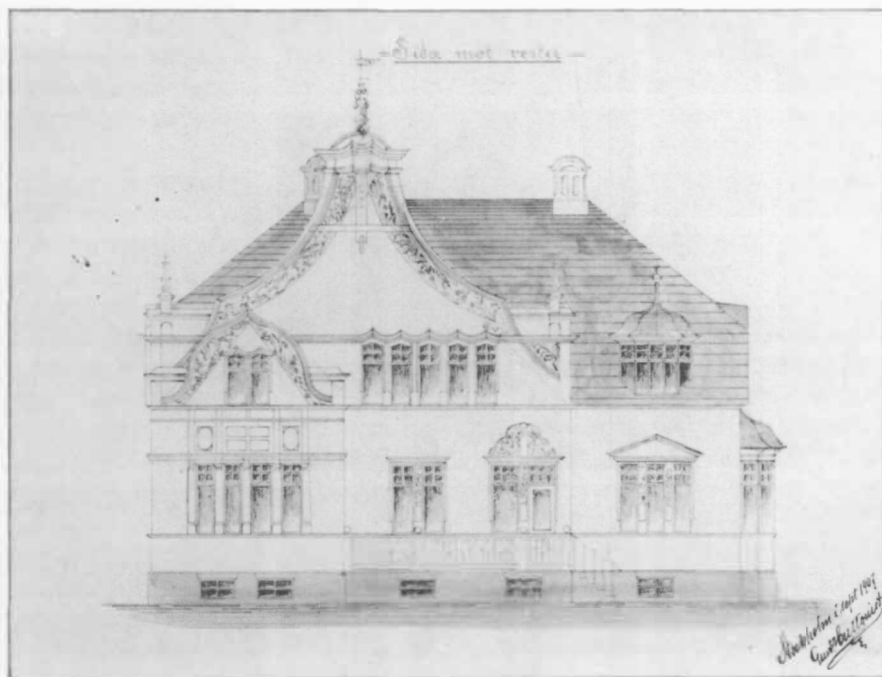
Inspektor för Östersunds högre allmänna läroverk vid Repslagargatan 17, intill tomt reserverad för rådhuset, var vid denna tid biskopen i Härnösand Ernst Löngren. Rektor var C A Hägglund. Sex lektorer fanns, elva adjunkter bland dem fil kand Sven Karlstrand i svenska, tyska, kristendom och naturlära. Härtill kom tre övningslärare. För teckning svarade Anna Matilda Hultquist – "Hultis".

Anna Matilda Hultquist var född i Eksjö 1854, hennes far var där musikdirektör. Hon avgick med pension 1914 "efter att med utmärkt nit och stor skicklighet ha skött sin befattning som teckningslärare från 1901".

Sven Karlstrand var född i Osby 1855, tjänsten här tillträdde han 1906 efter tidigare adjunktjänster i Lund, Malmö, Stockholm och Nyköping. Hans hustru Ada, född Brunnström, gav med Skånebryggarierna som bakgrund en ekonomisk situation, som vida överträffade den som lärarlönen medgav.

Slätterarbete i senare kvarteret Pekpinnen juli 1903.

G Hultquists ritning, sida mot väster. Sign Stockholm i sept 1907.

Vilka relationer fanns mellan Matilda Hultquist och familjen Karlstrand – där kan man endast spekulera, kanske stimulerade hon Karlstrands flyttning hit. Vad som kan fastställas är emellertid, att Matildas bror Gustaf Fredrik Hultquist kom att svara för ritningarna till familjen Karlstrands ståndsmässiga hus i Östersund.

Om Gustaf Hultquist, född 1859 och död 1926, kan inhämtas, att han är mest känd som främjare av manskörsång. På hans initiativ bildades Norrlands och senare Sveriges sångarförbund. Han ledde turnéer bland annat i Norrland, anförde festkonserter vid olympiska spel i Stockholm och Paris, gav ut många publikationer i ämnet, allt renderade honom utmärkelsen Litteris et Artibus. Hultquist hade egen konstruktionsbyrå innan han blev stadsingenjör först i Oskarshamn, sedan åren 1889–1906 i Söderhamn. Han verkade därefter i Stockholm som värderingsman i Hypoteksföreningen och chef för Fastighetsägareföreningens tekniska byrå.

Hultquists musikaliska inriktning är alltså dokumenterad, men vad vet vi om honom som arkitekt? Oss veterligt finns inget ytterligare hus signerat av honom i Östersund men så mycket mer i Söderhamn. Han kom där att påverka stadsplan och bebyggelseutveckling. I en historik över den staden erfar man att "Hultquist var en mångfrestare. Han verkade även som arkitekt och flera borgarhus är av hans hand, bland annat det Sjöströmska huset. I Hultquists förslag märker man hans förkärlek för äldre stilar och former. Han var under hela sitt liv trogen de klassiska och romantiska stilidealen. Pilastrar, rustikkedjor, symmetri och historiska mönster var något han aldrig ville byta bort. De växande och levande formerna i en begynnande

Landsfiskal Lars G Uhlin med hustrun Brita. Foto 1921 av J E Jonsson.

jugend var honom främmande. Kanske tyckte han, att det klassiska arvet bättre smälte in med den stadsplan han så noga bevakade och fullföljde. Som ett äreminne över honom själv men kanske än mer över en svunnen epok, kan man se ett av hans sista byggnadsverk, utsiktstornet Oskarsborg.”

Hultquist kan sägas representera båda de arkitekttyper, som särskildes vid denna tid – konstnärsarkitekten och ingenjörarkitekten.

Det ligger nära till hands att förmoda systemen som kontaktförmedlare till Karlstrands, kanske i samband med en sångarturné.

I ett köpekontrakt daterat den 11 april 1907 ”öfverlåter och försäljer Östersunds stad till läroverksadjunkten S Karlstrand tomten N:o 300 i hörnet av Nygatan och Södra Brogränd enligt 1881 års stadsplan innehållande 1592,67 kvadratmeter i areal emot en öfverenskommen köpeskillning af femtusen kronor, som betalas kontant vid köpets afslutande. (Parentetiskt kan nämnas att en tomt i Djursholm vid samma tid gick till 3 000 kronor). Köparen förbinder sig att icke låta igenlägga det öfver tomtens ledande stadsdike före än staden vidtagit andra åtgärder för dagvattnets afledande.” Karlstrand beviljades lagfart att å tomten uppföra hus enligt Hultquists ritningar. Lagfarten signerad å Rådstufvurättens vägnar av Maurits Wickström.

Ansvarig för uppförandet blev en av stadens sju byggmästare H V Carlsson, Gröngatan 29. På gedigen kalkstensgrund restes huset i stående timmer. I huvudsak följdes Hultquists ritningar, vindfönster tillkom dock liksom tak över den ursprungligen otäckta verandan. De i ritningarna rikligt förekommande ornamentala

stuckarbetena, främst i de två höga gavelröstena och en övre löpande fris kom aldrig till utförande. Huset blev redan från början vitslammat. Som kvalitetsuttryck kan anföras dubbla trossbottnar.

För inre målerier anlätades målarmästare Nils E Olsson, som 1903 uppfört bostad och verkstad i kvarteret Röda Lyktan, Nygatan 10, där sonen landskanslist Olof Olsson fortfarande bor 93-årig.

Ursprungligen fanns i huset nio kakelugnar, av vilka sex finns kvar intakta. Pris-kurant på Ordinära kakelugnar af Rörstrands tillverkning 1904 (den enda från början av 1900-talet, som återfunnits) ger modeller, dimensioner och priser.

Till den aktuella rumshöjden i nedre planet, 10–11 fot, planerades i höjdded sju kakelskift, vartill kom glaserad fotunderliv, s k mittelband eller gördel och överliv för två vita kakelugnar av rund modell för säng- och jungfrukammare, medan de tre nedre rummen i väster utrustades med polykromt kakel och s k skänk eller hylla. En är där rund med rokokokaraktär, de två övriga flata, en med renässans- och en med jugendornamentik. I övre planet installerades två runda vita ugnar med glaserad fot, sex skift i höjd, mittelband, i "yttre kontoret" enligt ritningen en rund men efter Ada Karlstrands ogillande av denna en rak vit modell med emaljinslag. Priserna vid denna tid skilde mellan 66 kr och 65 öre för de enklare – 4,60 kronor tillkom för mittelband – till 1 200 kronor för de mer påkostade. Kakelugnarna uppfördes av en av stadens tre kakelugnsmakare, Per Andersson, Repslagaregatan 13.

Sven Karlstrands biologiska intresseinriktning tog sig uttryck i benämningen "djurrum" för det sydöstra rummet i övervåningen liksom i det märkliga uthuset med duvslag och ekorrhjul. Vad vi idag vet om Karlstrands djurhållning är, att där

Östra sidan med fågelhus, garage och köksingång. Foto 1989 A Halling.

åtminstone ingick hund, stor svartrandig hankatt, vita duvor och ekorrar. Han hade säkerligen många planer för trädgården, som emellertid ej kom till utförande. Den 9 augusti 1910 avled han hastigt just i trädgården. Följande dag redan kunde dödsannonsen läsas. Hans eftermäle lød: "hade under sin jämförelsevis korta tjänstgöringstid vid läroverket genom sin mångsidiga bildning, sin stora duglighet och sitt varma intresse för sitt kall samt genom sin ädla personlighet vunnit såväl medlärares som lärjungars sympatiska tillgivenhet och aktning". Sven Karlstrand efterträddes som lärare av fil mag T J A Svensk.

Året efter makens död lämnade Ada Karlstrand Östersund för Lund. Hon hade då undertecknat detta köpekontrakt: "Till kronolänsmannen Lars G Uhlin öfverlåter och försäljer jag min ägande gård emot en öfverenskommen köpeskilling af trettio tusen kronor, som betalas den 1 instundande Oktober. Med köpet följer alla till fastigheten hörande inventarier såsom kaminer, till tvättstugan hörande tvättattalj, brandredskap m m. Östersund den 20 april 1911. Ada Karlstrand."

Med detta inleddes den långa period om femtiotvå år, då fastigheten gick under benämningen Uhlinska villan.

"Uhlinska villan"

Lars G Uhlin föddes den 10 oktober 1870 i Östersund, Storgatan 46, vilken fastighet hans far, snickarmästare Nils Uhlin, född 1823 i Nyland, Rödön, inköpt 1856 för 700 riksdaler. Dennes hustru, Lars G:s mor, Kristina Larsson var född 1833 i Häste, Rödön. Lars G gick sju klasser i läroverket, Sapientia Duce, kom sedan i tjänst inom landsstaten för Jämtlands län. Annandag jul 1900 vigdes Lars G och Brita Larsson, född 13 juli 1873 i Laxviken, i Laxsjö kyrka. Han blev 1901 t f kronolänsman i Ovikens distrikt, var 1902–1910 länsman i Frostvikens distrikt med bostadsort Gäddede och erhöll 1910 transport till Sunne distrikt med stationeringsort Östersund. År 1917 ändrades benämningen kronolänsman till landsfiskal. De första åren i Östersund bodde familjen Uhlin på Kyrkgatan 50 vid Nytorget, i oktober 1911 flyttade man till villan Nygatan 9.

Lars G var ju också en av initiativtagarna till Föreningen Gamla Östersund, detta efter en idé av hans bror byggmästaren Nicolaus Uhlin, som efter 40 års amerikavistelse för ett år 1921 återvänt till Östersund. Under detta år bodde Nicolaus i "9:an".

Lars G Uhlin avled 1942, hans hustru Brita dog nära 90-årig den 8 april 1963. Då hade hon haft sitt kära hem på Nygatan/Regementsgatan i närmare 52 år och fått vara fullt frisk under alla dessa år.

Deras barn: Gudrun, f 1901, utbildad vid Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala, gift med tandläkare Åke Fridell. Maja, f 1903, Handarbetets vänner i Stockholm, gift med redaktör Allan Malmquist. Astrid, f 1908, läkarsekreterare, efter system Gudruns död även hon gift med Åke Fridell. Gunnar, f 1906, landsfiskal i Tännäs, gift med tandläkare Märta Olsén. Nils, f 1911, efter realexamen biträde hos fadern, landskontorist, häradskrivare i Ljusdal resp Östersund, mångårig intendent i Föreningen Gamla Östersund, gift med Sigrid Malmquist. Sven, f 1913, studerande.

Vi vet ingenting om livet i villan under Karlstrands tid men kan av benämningarna på rumsutrymmena sådana de återfinns i ritningarna utläsa familjens intentioner. Hur kan möbleringen ha sett sig? Som vi berättat hade Gustaf Hultquist knappast någon känsla för den nya jugendstilen. Det ligger nära till hands att tänka sig att

Julen 1952 i matsalen hos Uhlins med barnen Fridell och Uhlins.

Karlstrands sympatiserade härmed och höll sig till då traditionell heminredning. Fantasifull nygotik och nyrokoko blandades friskt med den stramare Karl Johans-stilen. Man har talat om en stilmaskerad.

Om familjen Uhlins period vet vi detaljerat hur huset nyttjades. Tamburen rymde bord, stolar, spegel, porslinsarmatur med glaskupa och glaskulor samt väggtelefonen nr 683. Den äldre täljstenskaminen ersattes med ett gjutjärnselement som vintertid användes för att torka våta persedlar. Den gamla hatthyllan finns kvar med krokar och ristade blommotiv.

Hörnrummet åt söder-väster var till en början Lars G:s kontor för att senare bli "flickornas rum". Då fanns här vitmålad möbel från tiden med skrivbord, bokhylla, byrå med spegel, karmstol och några vanliga stolar, dyscha och turistsäng. Drape-rierna i dörrarna var i rött ylletyg, hängande taklampa med skärm av ljus tyg. Sedan dottrarna i huset gått ut flickskolan till fortsatt utbildning fungerade rummet som "allmänrum", där fanns radion – från början kristallmottagare med hörlurar. Hörn- rummet användes även som gästrum. I matsalen fanns en stor ekmöbel – matbord med utdragsskivor – julaftonens kväll användes bordet i hela sin längd för jul- klappsutdelning. Vidare fanns byffé, sidebord, åtta stolar med skinnklädda sitsar, rökbord av björk med ställ för långpipor, chiffonjé av ljus björk och valnöt, vitt

blombord. Under taket på tre väggar kunde ses en fris oljemålningar på väv av bymålaren Lindborg från Marieby utförda på 1910-talet med motiven: morfarsgården i Laxviken, panoraman vid Laxsjö kyrka och Gäddede, farfarsgården Storgatan 46 i Östersund, Uhlinska gården, Frösö kyrka, fäbodvall. Någon period återfanns dessa målningar i kontoret på andra våningen. Tapeterna i rummet var ljusbrunt enfärgade, golvet täcktes av småmönstrad mellanblå korkmatta. Salongen – hörnrummet väster-norr rymde en stor ekbokhylla, Karl Johanssoffa, pelarbord, båda från Erik Paulssons möbelfabrik, Köpmangatan 2, Östersund, piano i mahogny, väggspiegel med bord i gulddekor, spegelglaset delat, ytterligare en bokhylla, denna i mahogny med bord, två skinnfåtöljer, fyra "Göteborgsstolar", mässingsgolvlampa från gården i Laxviken, allmogeskrin, kristalltakkrona, rött ylledraperi, grönrutig yllematta, lodjursskinn. Möblemanget i sängkammaren var delvis tillverkat av "farfar" snickarmästare Nils Uhlin i hans verkstad Storgatan 46 – linneskåp, sängar, byrå med spegel, allt i ljus björk, barnsängar i järn, takhissarmatur i järn, medicinskåp. Senare hade Brita sin vävstol här.

Köket förblev länge i ursprungligt skick. Här fanns en liten diskbank av zinkplåt, vedspis, småningom även gasspis. Under den uhlinska tiden huserade hembiträdet här med en kökssoffa som säng under ett högsittande skåp. Renovering skedde 1947. Möblemanget bestod för övrigt av ett stort bord mitt på golvet och sex pinnstolar, allt tillverkat av farfadern Nils Uhlin för hemmet i Gäddede. I taket hängde en hisslampa i grönt porslin. Ritningarnas jungfrukammare kallades under uhlinska tiden mormorsrum, där bodde fram till 1932 Ingeborg Nilsson, änka efter morfadern Lars Nilsson. Även dessa möbler var tillverkade av gamle Nils Uhlin och dominerades av ett stort "Carl Larsson-skåp", övre delen med grönt glas i dörren. Gränsande till köket återfanns serveringsrum och fönsterlöst badrum.

I övervåningen hyrdes åren 1911–12 en dubblett om de två stora rummen i söderväster med tambur ut till läroverksadjunkten Dahlberg. Lars G Uhlin kom sedan att som länsman resp landsfiskal för Sunne distrikt här ha sitt kontor fram till pensioneringen 1935. Dubbletten övertogs sedan av d bankkassörskan fröken Hildur Lundin. Hon hade tidigare ett tiotal år hyrt rummet norr om dubbletten och kom att under 35 år vara hyresgäst hos sin jämnåriga väninna Brita Uhlin, båda var födda 1873.

Rummet närmast tamburen kallades under kontorstiden det yttre kontoret. Vid fönstret stod ett stort skrivbord med hurtsar på båda sidor, här fanns blankettskåp och kassaskåp och i övrigt ett möblemang i ek. På skrivbordet stod telefon (683) med koppling till bostaden. I det inre kontoret, även disponerat för sonen Gunnar, fanns tvättstall, endast kallvatten, säng, rökboard, två karmstolar, tre vanliga stolar, skrivbord. Vid 3-tiden kom kaffebrickan för "personalen" hit. Rummet mot öster närmast trappan – djurum enligt Karlstrands planer, nyttjades för något av barnen Uhlin, likaså hörnrummet i väster-norr. Detta hade tambur med tvätttrum med fönster mot Södra Brogränd, här fanns lavoar med marmorskiva, tvättfat och vattenkanna av porslin. I rummet sågs korgbord och dito stolar, skrivbord.

Värmeanläggning m m

1908 då villan uppfördes fanns kakelugnar i nio rum, täljstenskamin i bottenvåningens tambur och vedspis i köket. Ingen uppvärmningsanordning i trappuppgången och s k nedre vinden. I slutet av 1910-talet installerades värmeelement i några rum

med uppvärmning från Geysirspis i köket. Enligt kostnadsförslag den 4 september 1923 av Installationsfirma Gösta E Carlsson, Östersund, ändrades denna uppvärmningsanläggning och installerades ytterligare värmeelement. Istället för Geysirspis insattes Woco-spis, vilken även skulle förse badrummet med varmvatten. Man installerade senare en värmepanna i källaren för ved- och kokseldning. Den fungerade till 1947, då firma Axma Rör, Ture Mattsson, Frösön, förnyade värmesystemete genom att montera in oljepanna i källaren.

Perioden 1923–47 med ved- och kokseldning var mycket arbetskrävande. Veden var s k kastved i enmeterslängder och kom under 1920- och 30-talen vintertid per hästtransport från Lars G Uhlins skogsskiftet i Mjälle, Frösön, genom Olle Jönsson och Robert Bill i Mjälle och från Torråsen genom Pettersson i Torråsen. Veden lagrades i stora vedtravar vid staketet mot seminarietomten. "Slängkälken" användes sedan för transport av veden till källarrummet under "flickrummet", där den kapades med handkraft av husets gossar och anställda gårdskarlar. Installationen av oljeeldning utgjorde väsentlig lindring för uppvärmning av villan.

Gårdskarlen under 1910- och 20-talen bodde i Odenslund och kom ons- och lördagar. Det var noga med skötsel av gata och trottoar med sopning, ogräsbekämpning, snöröjning och sandning. Polisen kollade gårdsägarnas åligganden. Under 1930-talet skötte familjen själv gatu-, gårds- och eldningsbestyren och inte att förglomma takskottning. Hustomten Olof Jönsson Ålander, Ol-Jänsa, som bodde i en liten stuga på Nybo, Frösön, kom dock ganska regelbundet och hjälpte till med trädgårdssysslor, utomhusmålning m m. Han kom på morgonen och stannade till sena kvällen med frukost och middag i köket och naturligtvis kaffe, som han var mycket förtjust i och till middagen gärna en sup. Han blev då särskilt pratsam om sin "evighetsmaskin", som han byggde hemma i sin stuga. På gamla dar var han inneboende på ålderdomshemmet i Härke, Frösön. Han kom även då liksom tidigare den 15:e varje månad till 9:an för inköp av penninglott, fick sitt kaffe och kunde sommartid sedan ta sig en tupplur på soffan i lekstugan. Julaftnarna anlände han nyrakad och fin i sin blå vadmalsrock. 1940- och 50-talens gårdskarl var en pensionär, som bodde på Gröngatan 42. Denna tid hade mor Brita städhjälp en gång i veckan från Marieby.

Badrum och två stycken vattenklosetter fanns i huset redan från början (1908). Septiktank var nedgrävd i marken på gården utanför sängkammaren. Den var täckt av cementplatta med två järnluckor. Där fanns både "vattenkastare" av gjutjärn och avloppsbrunn och var en lämplig plats för biltvätt. I denna del av staden tillkom avloppsledningar i gatan först 1915. Tidigare fanns endast avloppsledningar för spillvatten.

Fastigheten Regementsgatan 9

— Östersund —

utbjudes härmed till försäljning mot kontant betalning. Lägenhet om 5 rum och kök får disponeras av köparen fr. o. m. tillträdesdagen. Närmare upplysningar erhålles efter skriftlig hänvändelse till Fru Brita Uhlins dödsbo, Regementsgatan 9, Östersund. Skriftliga bindande anbud skall vara ägaren tillhanda senast 15 juni 1963.

Fru Brita Uhlins dödsbo

OP
25.5.
63

Familjen Bergström övertar villan

Familjen övertog villan, när Ingmar Bergström i september 1963 tillträdde tjänsten som överläkare för medicinska kliniken vid sjukhuset i staden. Hustru Mary kom att få skilda uppgifter inom kulturlivet. Sönerna Lars-Ola och Mats tog studentexamen vid Wargentinskolan och blev gymnastikdirektör resp sjukhusfysiker. Svante gick i Norra skolan, gymnasiet i John Ericssonskolan och arbetar nu med bild- och filmkommunikation. Sverker gick också i Norra skolan, fortsatte på Torstaskolan i Ås och utexaminerades som trädgårdsingenjör vid Alnarps lantbruksuniversitet. Han bor med familj på gården Stamnäs, Sundsjö, där han driver Mellannorrlands plantskola.

Ingmar Bergströms far var skådespelaren Torsten, född i Ås med skolgång i Östersund. Farfadern Immanuel var en period lantmätare i staden, dennes far Lars var under perioden 1834-43 bland annat fängelsepräst i Östersund.

Under familjens första boendeår genomfördes en omfattande renovering. Exteriört fick villan ny puts. Den enda yttre förändringen bestod i att det nordvästra rummet i övre planet försågs med balkong, ursprungligen från rivet östersundshus. Senare ersattes det grönmålade järnplåttaket med ett nytt zinkat i svart färg.

I hela huset byttes rör-, värme- och elsystem. Tapetsering och nymålning utfördes. De gamla trägolven togs fram. Fönstren i sovrum och "jungfrukammare" ersattes med kopplade fönster, alla de övriga är de ursprungliga med innanfönster.

I nedre planet bevarades alla rum intakta. Trots moderna maskiners installerande kunde även "40-talsköket" behållas med sitt inventiösa skafferi och serveringsrum. Förflyttning av badrummet till norra väggen möjliggjorde dock tillskapandet av ytterligare trappa till övervåningen. Här ändrades den norra delen till att rymma fyra rum för sönerna i huset. Den "nedre vinden" blev en övre hall med dusch- och tvätt-rum.

I den södra delen av övervåningen inrättades en uthyrningsvåning. De uhlinska kontorsrummen behölls oförändrade. Den ursprungliga ritningens djurum förändrades till kök och ett badrum tillkom i övre trapphallen.

Som ansvarig för ombyggnationen stod byggmästaren Erik Englund biträdd av målarmästaren Bror Fredriksson och rörentreprenören Gustav Renström.

Som länkar till tiden för husets tillkomst kan i dagens hem ses en av möbelsnickaren Otto Wretling skuren Jugendmöbel och ett stort ståndskaap av mästarprouvtyp i vresfura tillverkat av östersundaren Erik Paulsson.

Småningom inreddes även hela källarplanet, då med familjeinsatser. En ytterligare väsentlig åtgärd vidtogs 1988, då fjärrvärme installerades. Genom tidigare pannrums försvinnande tillskapades en under alla år saknad inre förbindelse till källaren. Där fanns plats för hobbyrum, snickarbod, bastu, klädskammare m m. Tvättstugan och matkällaren har sina ursprungliga platser och funktioner.

Trädgården

Övriga byggnader: Av uthusen i trädgården är det märkligaste det med duvslag och ekorrhjul, uppfört under Karlstrands tid, troligen efter Hultgquists ritning. Det hade ursprungligen tre, nu två glasade dörrar, cementerat golv, brandvägg med eldstad och skorstenspipa, kanske för uppvärmning till djuren.

En lekstuga inköptes av Lars G Uhlin 1915 från fastigheten Strandgatan 6, "Standard-Larssons" villa. Den stod först som pendang till duvslaget utefter östra tomt-

Interiör av matsalen hos Bergströms. Foto 1989 A Halling.

gränsen men flyttades 1930 till den södra, när garagebyggnad uppfördes av snickare Johansson, boende inpå gården i grannfastigheten Regementsgatan 11 – husets första bil en Fiat 503 – efter ett år bytt till en Chevrolet.

Att Sven Karlstrand hade många planer avseende trädgården kan vi utgå från – han dog plötsligt där. En del av intentionerna fullföljdes av Lars G Uhlin med plantering av träd och buskar och anläggning av gräsmattor. Sydöstra delen av tomten nyttjades som köksträdgård. En grusad gång ledde till huvudentrén – den lilla grinden mot Nygatan, omgärdad av björkallé. En grusad gång, nu utplånad, gick även runt den centrala gräsmattan. Till det lummiga intrycket bidrog en rönnberså, silvergranar, lönn, syrener och något så ovanligt som en ännu existerande kastanj, äppel- och körsbärsträd. Pioner vid huvudingången fortleva liksom 50-årig Vårkrage. Ett måste för Brita Uhlin var luktarter framför verandan, där numera Alpklematis slingrar. Verandan och trädgårdsmöbel nyttjades ofta som matplats.

Utför verandatrappan föll Nils Uhlin vid ett tillfälle som barn så illa att transport med hästambulans till doktor Graeve följde.

Under de första åren slogs gräset ännu med lie. Traditionen från Karlstrands tid med djurintresse återspeglar sig i alla de hundar, som under åren och fortfarande tillser sitt revir. Den nuvarande familjen har glesat i det väldiga trädbeståndet och istället förskönat med skulpturer framför allt av den italienfödde konstnären Domenico Inganni.

Svante, Lars-Ola, Ingmar, Mary, Sverker, Mats Bergström. Foto 1970 L Bergström.

Till bestyr, som åvilade de uhlinska och bergströmska ungdomarna hörde målning av staket och tak, indragande av ved då kakelugnarna fortfarande nyttjas, snöröjning inkluderande det mångvinklade taket samt sandning eller sopande av trottoar och i början av uhlinska tiden även avsnittet av Nygatan, där A 4:s cirka 500 hästar ibland passerade.

Så har två familjer bevarat, men också levat och trivts i en villa, som med visioner gavs form under seklets första årtionde.

Grannskapet

Att villan uppfördes på ganska jungfrulig mark perifert i stan torde framgå av att 1910 följande tomter i grannskapet ännu var obebodda: Odensgatan (Litsvägen), östra sidan åkermark, västra sidan nr 2 fram till A 4, undantag småskoleseminariet uppfört 1909. Nygatan (från 1928 Regementsgatan), östra sidan nr 7, 13–15, 21–23 (på 23 tillkom brandstationen 1913), västra sidan nr 2–4.

Flertalet hus i denna del av staden var av typen norrlandshus i trä, endast enstaka reveterade eller i sten. Den karlstrandska villan bör ha uppfattats som en ganska främmande fågel.

Under den uhlinska tiden ändrades bilden. Många nu i Östersund välkända namn ha anknytning till fastigheter i "9:ans" grannskap. På Regementsgatan idag står ett fåtal villor som variation i den av hyreshus dominerande gatubilden.

Några minnen från "Borgens"

Av Axel Lindelius

Följande avsnitt är ett manuskript till ett kåseri som hölls inför föreningen Gamla Östersund någon gång mellan 1936 och 1939. Det har ställts till förfogande av författarens/kåsörens dotter Ingegärd Nobell som också kompletterat manuskriptet med några noter.

Bankkassör Axel Lindelius, född 1866 i Eksjö, död 1940 i Östersund, i slutet av 1930-talet verksam i föreningens styrelse.

Då jag nu går tillbaka i tiden med några och sextio år var stadsbilden av vår vackra stad i huvudsak lika vid stora torget då som nu. Ännu ligga många av de gamla gårdarna kvar omkring torget. Om vi börjar med gården mitt emot Grand så kallades den i min barndom Sundins-gården nedanför Åströms, så Werners, Hjelms, Justelius, Fresks, klockar Lindahls, Per Jons, Lundholm och Borgens. Jag hade den stora förmånen att få bo och vistas i Borgens gård som i mina pojkar omfattade hela nuvarande kv Borgen och det är om den gården jag nu ämnar berätta något.

På 1830-talet låg där nuvarande Grand Hotell är beläget en träbyggnad i två våningar och inrymde den s k Riséns källare, ett mindre värdshus där även logi bereddes åt långväga resande vid besök av stadens tre marknader och främst då den mycket stora Gregori-marknaden som besöktes av affärsmän från såväl Sundsvall som Hudiksvall. Då innehavaren av värdshuset illiterate rådman Risén¹⁾ avled omkring år 1850 gifte hans änka en tio år därefter om sig med hattmakar Borg från Sundsvall och från den tiden kallades nuvarande kv Borgen för Borgen ända till år 1884 då fastigheten av Risénska sterbhuset såldes till grosshandlar N O Näs²⁾ som å tomten

byggde Grand Hotell, "Gamla Borgens blev Grand". Det är ej många av stadens nuvarande innevånare som känna till gamla Borgens och det glada och gemytliga nöjesliv som där florerade med baler, teaterföreställningar och marknadsnöjen ända till början av 80-talet. Borgens stora sal, nuvarande Grands matsal, var ju efter den tidens förhållanden en stortadt festsal med sina på varje sida belägna två förmak och upplysningen skedde genom tre st stora gamla kristallkronor³⁾. I denna festvåning höllo på 60- och 70-talen stadens fäder sina stora fester och ungdomen sina baler. Vid marknader brukade i densamma vara panorama, skjutbana m m, ävensom dans.

Inom Borgens fanns även en liten teatersalong inrymd i den byggnad där Grands festsal nu är belägen. Det var en vacker liten teater efter enkla mått men man må betänka, att det var en enda person som kostade på detta bygge. Teatern byggdes år 1860 och rymde förutom scenen två klädloger, parkett, två parkettloger, tvenne s k oxögon samt en bågformad rad. Två à trehundra personer rymde salongen. Många minnen från gångna tider äro förbundna vid den lilla teatern där dåtidens s k teaterband spridde glädje och nöje åt många östersundare. Jag kommer ihåg det Smittska teatersällskapet vilket ansågs vara ett bland de bästa och som ofta i slutet av 70- och in på 80-talet gästade vår stad, men ej som nutidens sällskap för endast en föreställning, ånej Smittens brukade stanna en à två månader och spelade då tre gånger i veckan med en stor repertoar från skådespel och komedier till lustspel. Det var just som litet festligt i vår lilla stad den tid då Smittens gästade densamma. Bland andra som uppträdde å teatern var även den store trolleriprofessorn Max Alexander. Vilket jubel var det inte i den lilla teatersalongen då Maxen trollade fram en liten levande griskulning som han chevalereskt överlämnade till någon ung och skön dam. – Den 16 maj 1881 skrev Agaton Burman i ÖP följande: "Professor Max Alexander den sagorike magikern är i antågande och gör om torsdag sin första representation med det där underbara, som ingen dödlig sett utan att häpna och vars namn vi endast kan tänka oss: Crometecesteratarataetpoisibele, det lär vara uttytt stor briljant serie-tablå med speladne fontän och levande bilder i kulört elektrisk belysning."

Den 30 maj skrevs i ÖP följande: "Herr Max Alexander gör furore med sin fontän en sinnrik och säkerligen mycket dyrbar apparat som med hydrauliken och optiken till hjälp åstadkommit ett under av skönhet, ett regn av silver och kristall, ett rytmiskt sorl av plaskande vatten, ett färgspel vartill inga hittills förevisade optiska konststycken kunna förete maken. Tablåerna gränsa till det underbara. Tvivelaktiga till sitt estetiska måste de dock att döma av applåderna skattas högt bland stadens handfastare befolkning vars begeistring ej ens kan stävjas av den tyska mässingsmusiken." – Å teatern gavs någon gång sällskapsspektakel och bland dessa gjordes nog den största succén av Östersunds Läroverks Gymnasieförbund som under Gregori-marknaden 1881 spelade fyra kvällar för utsålda hus. Det var jubel på ömse sidor om rampen. De unga aktörerna voro: Bill, Dillner, Vestin, Tiren, Forsgren, Lindqvist, Stenmark, Lindelius⁴⁾. Behållningen skulle bliva en grundplåt till nya läroverksbyggnaden.

Jag vill även säga några ord om skaparen av Borgens, nämligen fru Gustava Borg.

Fru Borg lär ha varit en å huvudets vägnar mycket begåvad dam och även synnerligen praktiskt anlagd och med stor förmåga att tjäna pengar. Karsk och respektabel lär hon ha varit men godhjärtad och hjälpsam kanske något liknande Selma Lagerlöfs sagoomspunna Majorskan på Ekeby. Enligt ett porträtt i olja som finnes i min ägo⁵⁾ bör hon ha varit en charmant dam.

Fru Borg hade en stor svaghet här i livet och det var för sitt enda barn, sonen Olof Halfdan Risén⁶⁾, för honom arbetade hon för att tjäna så mycket pengar som möjligt så att hennes kära gosse skulle kunna föra ett sorgfritt och glatt liv under de tio år han låg vid Uppsala universitet för att taga den s k Kameratealen. Fru Borg var en god medborgarinna som bör minnas med vörnad och erkänsla. Hon dog 1875.

Gubben Borg, allmänt kallad Snus-Borgen, var ju en nolla och endast sin frus man, men en gemytlig gammal borgare som hölls i tukt och herrans förmaning av sin kära hälft. Gubben fick sällan några fickpengar av sin gumma, men styvsonen Risén gav honom så att han dagligen kunde tära sin halvtolv på Taléns krog, nuvarande Stadskällaren, i sällskap med kumpanerna kopparslagar Lundholm och traktör Talén. För gubben Borg blev en källa till muntert liv då styvsonen kom hem på besök från Uppsala där han i slutet av 60-talet blivit kamrer i Uppsala stads sparbank.

År 1878 själva midsommarafton återvände Risén till sin födelsestad där han deltog i det kommunala livet och något år som ordförande i drätselkammaren. Han avled den 1 maj 1880 42 år gammal⁷⁾.

Släkterna Risén, Borg och deras insats i gamla Östersund äro nu minnen blott.

Ett värdigt och allvarligt dryckeslag i gamla "Borgens".

Noter:

- ¹⁾ Illitterate rådmannen Risén var far till Olof Halfdan Risén.
- ²⁾ N O Näs (1829–1900) var Ingegärd Nobells mans morfars broder.
- ³⁾ Två av dessa är placerade i Östersunds gamla kyrka.
- ⁴⁾ Axel Lindelius.
- ⁵⁾ Porträttet i Ingegärd Nobells ägo.
- ⁶⁾ O H Risén var styvfar till Axel Lindelius vars mor (änka efter teol och fil dr Lars Axel Magnus Lindelius). 1878 gifte om sig med O H Risén. Hon avled strax efter giftermålet.
- ⁷⁾ Även 6 maj förekommer som Riséns dödsdag.

Gunnar Fastborg 1904–1990

En av föreningens medlemmar som hörsammat redaktörens vädjanden om bidrag till årsskriften var prosten emeritus Gunnar Fastborg i Vindeln. Han hörde av sig under våren 1990 och erbjöd sig kunna bidra med några minnen från sin barn- och ungdomstid i Östersund vilka återfinns på följande sidor under rubriken "Från drabantmarsch till rulltrappa".

Det är med visst vemod jag här tvingas använda tempus imperfectum ty kort efter det manus anlänt avled Gunnar Fastborg i en ålder av nära 86 år.

Fastborgs minne var enastående och han skildrar med inlevelse minnen även från seklets första decennium, t ex Oscar II:s död, han mindes den livliga båttrafiken, första världskriget, koleran och de gamla östersundsoriginalen.

På hans kärlek till musiken går inte att ta miste. Man får en god bild av musikutbudet i vår lilla stad medan ännu gramfon- och radiotekniken var outvecklad och TV, video och bandspelare helt saknades.

Hans värv som kyrkans tjänare blev förlagt utom vårt stift men hans verksamhet som ung musiker var väl känd i vår stad. Han skrev musik som bl a kom att nyttjas av trion "Sov i ro" och av Ernst Rolf i dennes revyer. Vid mitten av 1920-talet lät han publicera noterna till "Sex miniatyrer för piano". Till en av dessa satte pianisten m m Yngve Flykt text vilken sedan spelats och sjungits som "Jämtländsk serenad" och som många hoppas att någon gång få höra inom vår förenings krets.

Nu är Gunnar Fastborg borta och detta får ses som ett postumt tack. Ett tack går också till Gunnars broder Torsten som förmedlat kontakten.

Redaktören

Från drabantmarsch till rulltrappa

*Minnesbilder från uppväxtår i Östersund
i början av 1900-talet*

Av Gunnar Fastborg

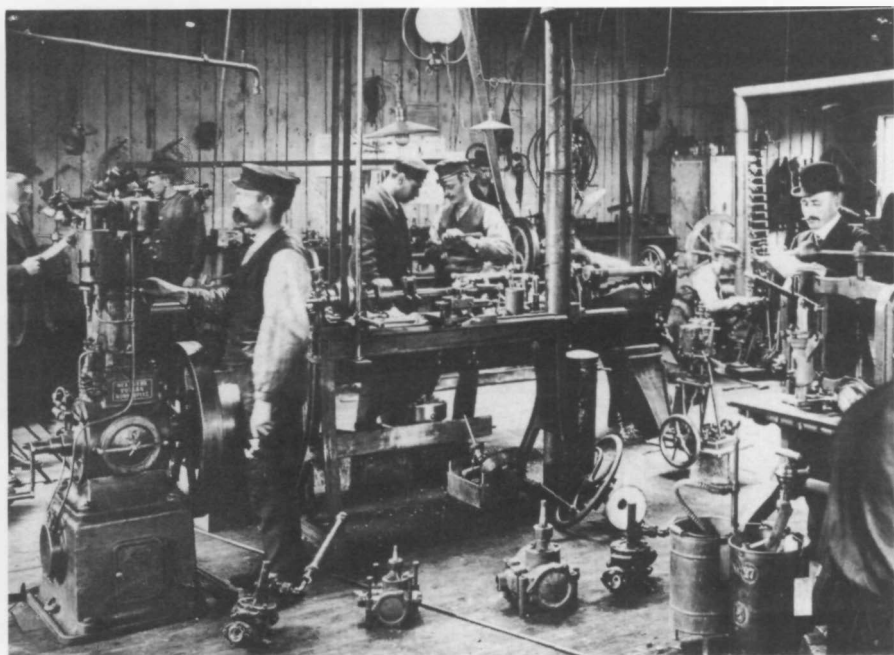
Gunnar Fastborgs barndomshem på Prästgatan 54. Byggnaden uppfördes 1895 och förändrades något 1944. "Nu skall 54:an rivas, nu skall 54:an bort ..."

För en östersundare som växte upp i staden under seklets första decennier och återkommer efter att i mer än femtio års tid varit bosatt på annat håll är det i förstone inte så lätt att orientera sig i den nuvarande stadsbilden. Men man finner snart anknytningspunkter. Först rådhuset och gamla kyrkan med omgivningar och så det väsentliga av den gamla bebyggelsen vid huvudgatorna, Storgatan och Prästgatan. För några år sedan stannade jag i begrundan inför den fastighet vid Storgatan som på sin tid ägdes av min fars morbror, konditor E P Levin, och som i markplanet inrymde konditori med bageri och servering, i övre våningen bostäder och i källaren en då ganska magnifik vinhandel med speceriavdelning. Jag gick in på gården och fann den vara sig tämligen lik som jag minns den från pojkkåren. Här växte far och hans syskon upp, tre föräldralösa barn sedan båda deras föräldrar dött i unga år, det blev deras mormor som tog hand om dem och kunde hålla samman hemmet tills de var mogna att klara sig på egen hand. Här kände jag att seklerna räckte varann handen, den avskilda gårdsmiljön, med anor från 1850-talet och dessförinnan, och strax utanför 1970-talet med dess moderna utvecklingsdynamik.

Jag gick vidare till Prästgatan 54 i hörnet mellan Tullgatan och Prästgatan där jag växte upp till sexårsåldern. Även där kände jag igen mig – bostadshusets exteriör utmed gatan var sig förvånansvärt lik. I nedre våningen bodde vi och i den övre familjen J P Hård. Gårdsinteriören väckte många minnen till liv. Den stora träbyggnaden som på sin tid inrymde Säfströms mekaniska verkstad stod kvar, nu förvandlad till lagerlokaler. Även den lilla kontorsbyggnaden, tillbyggd i anslutning till huvudbyggnadens gavel, fanns kvar. Här minns jag från tiden 1906–1911 ett sjudande liv i smedja, gjuteri och den stora mekaniska verkstaden där man tillverkade båtmotorer och mycket annat. Från den här miljön har jag mina första minnen i livet. Det tidigaste jag kan inringa är lite otydligt men ändå klart nog för att fastna i medvetandet. De personer som träder fram är min mor som kanske håller mig i famn medan vi tittar ut på gatan genom fönstret. De andra är militärer som kommer gående på gatan i paraduniformer, inte i procession utan en mindre grupp. Militärer var ju i en småstad med två regementen ett stående inslag i stadsbilden – samhället var ju för övrigt då och tiden närmast framöver uniformerat i en helt annan utsträckning än nu. Poliserna i pickelhuva, livrock och sabel, patrullerande stadens gator från morgon till kväll, var ju inte minst för småpojkar imponerande representanter för det styrande skiktet i samhället. Till och med SJ:s alltmer växande personal var ju militärt organiserad, från generaldirektören i sin amiralsmundering och distriktschefer och trafikdirektörer med kommandörs- och kommandörkapitängaloner på rockärmarna ner till stationspersonalen i sina något enklare munderingar. Uniformen var vardagsklädsel för praktiskt taget alla, särskilt under SJ-generalen Granholms tid. Och militärernas paraduniformer var ju något alldeles extra ståtligt med plymer och epåletter och guld och galoner. Så det var inte underligt att jag tittade och frågade alltmedan bilden fäste sig på näthinna: "Mamma, vad gör dom där?" Svaret blev klart och lakoniskt: "Kungen är död." Det var alltså Oscar II som slutat sina dagar, han som höll på det stilfulla och imponerande och älskade den värdiga och gärna praktfulla stilen. Allt det där hörde den oscariska eran till, men mycket dröjde kvar ganska länge i vårt land tills riksdagen omsider tog det avgörande steget från Carl XI:s drabanters stampande och imponerande intåg i Rikssalen vid riksdagens högtidliga öppnande till rulltrappsåkningen i den nya, provisoriska sammanträdessalen vid Sergels torg. Ett av mina första förblivande minnen kan alltså dateras ganska exakt i tiden, nämligen till Oscar II:s fränfälle i december 1907.

Bilar hade inte kommit i bruk fast de första exemplaren dök upp ganska tidigt på gården där vi bodde, då verkstaden också sysslade med motorreparationer. Det var motordrivna fordon av de mest underliga konstruktioner, tre- och fyrehjuliga. De hörde ännu så länge huvudsakligen till kurios. Färdas gjorde man i droska efter häst för det mesta eller så gick man till fots. Damerna hade så långa kjolar att de måste hålla upp dem med ena handen när de promenerade. Damhattarna var stora, vidbrättade och stela och satt så högt på frisyren att de måste hållas fast vid håret med långa vassa hattnålar.

Hela bilden av l'ancien regime trädde fram för mitt inre där jag stod på min barnbarns gård. Dörren till vad som förr var den stora maskinhallen stod öppen så jag steg in och såg mig omkring. Där var nu lagerlokal och det var inte lätt att känna igen sig. Vad som frapperade mig mest var dimensionerna: det som i pojkkåren föreföll mig överväldigande stort hade nu krympt till ett relativt måttligt utrymme. Jag mindes hur min gode vän verkställaren – "merkvästarn" som jag kallade honom – vid ett tillfälle hade tagit mig med upp till övre våningen, lyft upp mig i ett fönster och

Interiör från Säfströms mekaniska verkstad omkring år 1910.

låt mig skåda ner över hela härligheten av maskiner, snurrande hjul, remtyg, borrar, svarvar, allt i ett enda dånande sammanhang. Där grundlades en respekt för tekniken som har suttit i. Alla arbetare var mina vänner. I smedjan beundrade jag den väldiga svarta bälgen av skinn som levererade luft till ässjan. Den hölls igång av en lärling som drog i ett ståltrådssnöre. Bälgen liknade i min pojkfantasi ansiktet på en jättestor gammal tandlös gumma som पोste med kinderna under ett ideligt tuggande. Den kraftiga maskindrivna stångjärnshammaren formade stora glödande järnstycken under sin väldiga tyngd och med magnifika gnistregn – inget TV-program kan överträffa den upplevelsen. Den stora verkstaden växte samman med min pojkvärld. Men en dag var allt tyst. Maskinerna stod stilla och arbetarna var borta. Jag letade överallt – ingen kom och ingen gick som jag varit van. Det fortsatte – så minns jag det – en hel sommar. Hur länge uppehållet varade vet jag inte, men jag minns det som "den tysta sommaren". Jag kände mig mycket ensam. Först långt senare, vid mogen ålder, förstod jag att det var året för storstrejken – 1909 alltså.

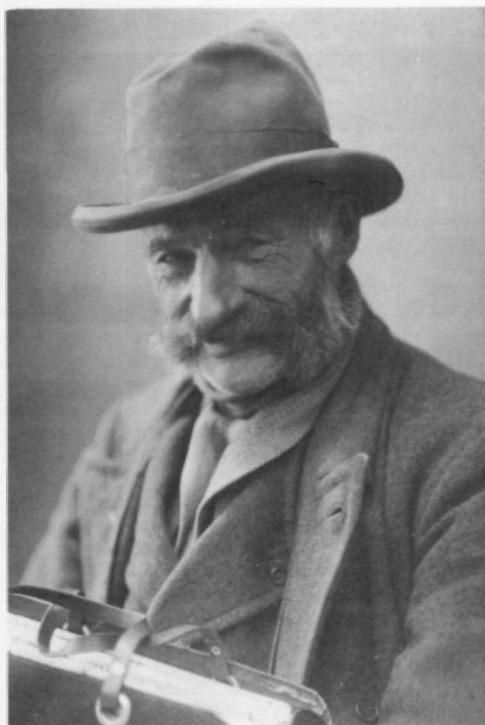
En ny tid bröt in. En tid som skulle omforma våra samhällen i grunden – en tid som framför allt skulle slå undan grundvalarna för den idylliska utvecklingsoptimism som präglade tidigare generationers tänkande och livssyn. Men fortfarande var det i mångt och mycket gamla traditioner och nedärvd rytm som präglade samhällslivet. Det fanns familjer som ännu hade ladugårdar i sina fastigheter och höll hus-hållskor, och man kunde se en och annan borgare komma ledande sin ko i ett rep genom hästtrafiken till bete på nån utmark morgon och afton. En lång karavan ut-

"Kul-Olle" (Olof Jonsson), östersundsoriginal i början av seklet.

körare drog dagligen genom stadens gator pendlande mellan järnvägens fraktgodsmagasin och stadens mångfaldiga affärer och småbutiker med hästflaken lastade med livsmedel och annat för stadsbornas behov. Åkarna var stadiga gubbar med stora läderförskinn och långa hästpiskor i näven. De satt i filosofiskt lugn på sina foror och lät sig sällan förledas till avvikelser från det jämna lunktempot.

Stadsbilden var brokig på ett annat sätt än nu. Polisingrepp mot fyllerister hörde nästan till vanligheten; en gång såg jag ett polisuppbåd komma med en stor skrinnda som man lastade full med bråkiga, berusade "rallare" och körde iväg. Staden hade flera original som dök upp då och då och väckte intresse. Det var "Kul-Olle" som sades bo i en jordkula på Frösön och gick omkring i yvigt patriarkskägg, en lång stav i handen och en skinsäck på ryggen. Han sålde drömmar som han haft och låtit trycka, där han tolkade tidens tecken efter sitt sinne. Han gjorde ett profetiskt intryck. En annan var den enarmade "Mattis" som en gång i tiden arbetat som stadsbud men förfallit till dryckenskap och nu periodvis var något faktotum hos slaktaren Solberg. Under vinterkylan sades han logera i Solbergs ladugård, men på somrarna och långt in på höstarna bodde han i en lada utanför stan strax ovanför järnvägsstationen där han givetvis då och då blev föremål för ungdomens drift. När han var påstruken gick han gärna och småpratade för sig själv på gatan och svarade vanligen lite vresigt och ibland ganska slagfärdigt på tilltal. "Goddag, Mattis", sa jag en

"Mattis" eller "Armfelt", originellt stadsbud som saknade ena armen, egentligen Mattis Olsson 1884–1920.

gång då jag mötte honom. Han blängde ilsket och halvrott: "Ha'ru go'-dagan så behåll dom för dej själv!" Bekant är hans replik när han en gång i fyllan och villan hade ramlat i ett dike och låg där och kved då den nitiske polisen Frodström lutade sig över dikeskanten för att se efter vad som stod på: "Ligg' je åtför (i vägen för) dej hen å?!"

Men gatubilden erbjöd också inslag av högtidligare och allvarigare slag. Jag minns första gången jag såg ett begravningsståg, det första jag kan erinra mig i alla fall. Mormor och jag stod i ett av fönstren åt Prästgatan. Det var "gubben Hedman" som skulle begravas, sades det, och tåget skulle komma nedför Tullgatan och vika in på Prästgatan. Vi väntade en god stund, men så kom det. Den stora likvagnen i svart och silver, behängd med tofsar och girlander, kusken i livré högt uppe på kuskbocken med hög hatt, kistan med alla blommorna och så de åtföljande åkdonen. Jag blev alldeles överväldigad och började applådera av förtjusning. Det var en av mina första upplevelser av det högtidliga och allvarliga i tillvaron. Jag kunde väl vara tre-fyra år. På den tiden förvarades den döde ofta i hemmet till begravningsdagen, i en bod på gården eller i ett bostadsrum som hölls avkyld. Det förekom också att man strödde vägen från gården och ut på gatan med hackat gränis till begravningsdagen. Ibland sprang vi barn och såg på den döde i sin kista som under sam-

lingen i hemmet före begravningsakten stod med avlyftat lock i den med vita lakan klädda uthusboden på sorgehusets gård.

Särskilt högtidliga var militärbegravningar då kistan, följd av hedersvakt och föregången av respektive förbands musikkår till ljudet av förstämda trummor fördes genom staden till järnvägsstationen för att föras till sorgmarsch. Det var nog i stor utsträckning genom militärmusiken på landets många garnisonsorter som folk i allmänhet fick sin grundläggande musikkontakt dåförtiden, och jag undrar om inte sorgmarschern gjorde ett starkt intryck. Det förefaller som om Chopins sorgmarsch blev ett slags signaturmeleri kring sekelskiftet. Den spelades t o m som underhållningsmusik på restauranger. Hjalmar Söderberg skriver i en novell på ett ställe: "Restaurantkapellet spelade på begäran Chopins sorgmarsch." Och i "Kvartetten som sprängdes" ägnar Birger Sjöberg ett dråpligt kapitel åt Nordqvists sorgmarsch, vilken var musikstycket framför andra för en gammal militärmusiker som porträtteras i kapitlet. Kanske låg på botten av tidens själsliv mitt i all kulturoptimism en föräning om det tragiska som skulle komma ett decennium senare, aningar som de vemodiga tongångarna träffade och aktualiserade.

Ännu en stödpunkt för minnet har jag i Halleys komet som uppenbarade sig på våra breddgrader 1910 och då var ganska ljusstark. En något äldre flicka och jag står och tittar ut genom ett fönster – det tycks ha varit på senhösten. Hon pekar upp mot stjärnhimlen och säger: "Där är kometen". Jag har minne av en lysande himlakropp med tydlig svans. Den torde ha varit betydligt ljusstarkare då än när den återkom 1986. För min del kunde jag aldrig upptäcka den det året.

Hösten 1911 började jag småskolan för Klara Lundin i Södra Folkskolan. Vi hade då flyttat till Katrinelund, hemmansägare Holmers villa i Odenslund. Det blev lång skolväg att traska för sjuåringen fyra gånger om dagen. Lektionstiderna i småskolan var, vill jag minnas, 9–11 och 1–3 som det hette på den tiden. Skolmåltider fanns inte; på frukostrasten skulle man hinna gå den långa vägen hem, äta och sen ge sig av i god tid för att hinna tillbaka till lektionerna. I skolan rådde vänlig men noggrann ordning och vårt förhållande till lärarinnan präglades av respektfull tillgivenhet. Hon var en mycket god pedagog. Varje dag började med psalmsång och morgonbön och sista lektionen avslutades med psalm, bön och lärarinnans vänliga: "Farväl." Inte nåt hurtfriskt "hej-svejs" här, inte. 1912 kom ett embryo till skoltandvård då en enklare tandläkarmottagning inrättades i ett materialrum i vår korridor. Behandlingen var inte i mildaste laget – det både hördes och sågs.

Hösten 1914 började jag i läroverket, den myndige rektor Hägglunds skola. Därifrån vore mycket att berätta, men den skolan har skildrats i så många sammanhang så jag skall inte närmare gå in på ämnet. Några mera allmänna detaljer vill jag erinra om. På den tiden var ju läroverket en skola för enbart pojkar, vi var ungefär 400 då och rymdes alla i aulan eller bönsalen, som den kallades därför att där samlades vi alla varje morgon kl 7.45 till morgonbön som pågick 15 minuter och på Hägglunds tid alltid leddes av honom själv. Den gamla skolan har ibland karaktäriserats som en plugg- och disciplinskola, och visst var den det med höga krav och ibland hårdhänta metoder. Men den var ganska fri från "flum" i undervisningen, den meddelade de elever som var mottagliga ett aktingsvärt kunskapsmått och höjde den allmänna bildningsnivån hos vårt folk. Visst kunde det tyckas onödigt rigoröst med absolut rökförbud för eleverna, i varje fall gällde förbudet i offentliga sammanhang (på min fars skoltid i läroverket förekom att lärare satt i katedern och rökte under lektionerna) och visst kunde det tyckas ologiskt att lärare bolmade på hur mycket som helst

under rasterna medan vissa av dem då och då anställde formlig polisjakt på elever, som möjligen kunde smyga sig till ett bloss på utedasset, och att en elev som ertappats rökande obönhörligen bestraffades med nedsatt sedebetyg. Men mot bakgrunden av vad vi idag vet om tobaksrökningens hälsovådlighet kanske ändå de metoderna var hälsosammare än våra dagars rökutor på skolgårdarna.

1914 är framför allt krigsutbrottets år; då började det egentliga 1900-talet om man så vill. Den 1 augusti minns jag som igår. Kyrkklockorna – mobiliseringssignalen – ringde från morgon till kväll. Staden blev som en myrstack som man rört om med en käpp i. Stadsborna rusade på gatorna in i butikerna och ut med kassar fyllda av allt ätbart. Vi var stor familj med fem minderåriga barn och som den äldste – tio år – fick jag följa pappa ut på brådslande provianteringsexpedition och bära hem kassar med mjöl, socker, kaffe, bröd och annat. På några dagar var butikerna tömda. Därefter skyltades mest med attrapper. Smör och allt livsviktigt för att inte tala om kaffe och tobak blev alltmer svåråtkomligt ju längre kriget varade. Mjöl blev s k polentamjöl, en blandning av majs och korn tror jag det var. Då fullvärdigt matfett blev alltmer sällsynt var de limpor som mamma bakade varje måndag för veckans behov efter några dagar alldeles hårda och man fick skära till brödsvisor med sågegade förskärare. Smöret fick ersättas med margarin i magraste lag eller ett slags flytande marmelad, som livsmedelsnämnden ibland tillhandahöll i rådhuskällaren. Jag kunde få stå i timtal i matkö med en plåthämtare för att få köpa några liter marmelad åt familjen. Stekt potatis blev en lysterhet om man lyckades få tag på något att steka den i. Allt som över huvud taget gick att uppbringa var ransonerat. Man lärde sig sätta värde på allt konsumerbart. Visst gick man i uppväxtåren hungrig till sängs då och då och nog var dieten enformig och kalorifattig. Det gällde nu närmast stadsförhållandena. På landsbygden, där man var egna producenter, var det givetvis bättre. Och hade man som stadsbo vänner på landet fanns väl möjlighet att nån gång komma över lite extra. Men det betraktades som lagbrott och fick ske under bordet – nån mer eller mindre tillåten svart marknad existerade inte. Jag minns att jag kände det ytterligt spännande när jag skickades iväg de tre milen med ångbåt till Kårgärde för att hos våra vänner i Ol'Andersgården hämta nåt kilo smör utöver ransonerna. För vårt folk i gemen gick väl medelvikten ner några kilo under krisåren men egendomligt nog – eller kanske helt naturligt – sjönk inte folkhälsan, snarare tvärtom. Någon nöd i egentlig bemärkelse led vi inte, men man fick knappa in på anspråken och låra sig rätta mun efter matsäcken. Och jag tror att folk i allmänhet trots allt var nöjdare med tillvaron då än vad man är i nutidens överflödssamhälle.

Det var något av de första krisåren vi började flytta ut på landet om somrarna. Fritidsvillor höll sig väl några av de mera välbärgade stadsborna med här och var i trakterna kring Storsjön, men de var den här tiden ganska fåtaliga. Sommarstugor i nutida bemärkelse förekom väl egentligen inte. Blev sommardagarna för varma drog man sig, framför allt de unga förstas, men på söndagarna även familjerna, till Minnesgårdet vid Vattenverket söder om stan eller Göviken norröver där man idkade badliv, kokade kaffe på stränderna och i skogsgläntor, spelade krocket eller kastade varpa – det var billigt och trivsamt sommarnöje. Eller också hyrde man sig ett sommarviste i någon bondgård på landet; det var vad vår familj gjorde när barnskaran ökade – vi blev med tiden fem syskon som växte upp under krigsåren och liksom andra i behov av kaloririk föda och friluftsliv. Våra föräldrar hyrde under åtskilliga år framöver en stuga hos jordbrukaren Olof Andersson i Kårgärde mitt emot Ovikens vid Sannsundet, och den blev för oss barn som ett andra hem och en fast punkt

Östersunds hamn 1910.

i sommartillvaron. Nysilad mjölk hämtades varje morgon i grannskapet, ost och smör vankades i varje fall rikligare än i stan. Vi växte oss in i lantlivets behag, fick umgås med både människor, djur och växter på ett naturligt och otvunget sätt som jag tror var välgörande för personlighetsliv och livssyn. Det var större skillnad på lantliv och stadstillvaro då än nu för tiden. Naturen var mera orörd av maskinkulturen, miljön var levande, blomrik och jungfrulig. Strax intill vår bostad låg blomsterängar med stora fält av brunkulla, tjärblomster och andra orkidéer. På en kulle intill växte kungsljus, höga, vackra, imponerande, och under strövtåg i skogen kunde man plötsligt stå inför skogens drottning, den hemlighetsfulla guckuskon i all dess tjusande prakt.

Vårt värdfolks kor var på sommarbete i Gammelbuan i Oviksfjällen och det hände att man fick följa med på buföring till fäbodarna några dagar. Det var alltid spännande; först med färja över Sannsundet, så med hästkärra så långt vägen räckte och så klövjning på häst och vandring till fots uppför fjällstigarna. Man var lagom hungrig vid framkomsten, men "butöusan" tillhandahöll en mäktig meny med "flötgröt" kokt på kornmjöl och gräddmjölk och serverad med grädde – härligt men farligt. Själv föråt jag mig första gången och kände hur jag blev illamående och bleknade. Butöusan visste dock medicinen och sprang skyndsamt efter en burk surlingon som ansågs vara det bästa motgiftet mot den sortens åkomma. Där förekom också andra läckerheter, som "flötost" (ett slags kaffebröd), "måsåklåbb" (klimp kokt på vassla), "tjesmus", "tjesfil" (för rättstävning ansvaras ej!) och annat gott, som kanske numera kommit ur bruk i det fåtal fäbodar som ännu möjligen kan vara i användning.

Det fanns givetvis inga busslinjer på den tiden; trafiken uppehölls av ångbåtar och landsvägsforor. Med ångbåt tog det från stan till Kårgårde jämnt tre timmar inklusive tilläggen vid de många bryggorna under vägen. Man hann göra sig väl hemmastadd ombord och vi pojkar tillbragte långa stunder med att studera den tungt arbetande ångmaskinen som doftade olja, sprutade ånga och pustande trotsade kastvindarna när det var sjögång. Åt kårgärdehållet var det tre ångbåtar som alternerade: Östersund, Thomée och Bergsviken med sina respektive befälhavare kaptenerna Brattling, Fransson och Ek. Ångfartyget Tor uppehöll trafiken på sträckan Hallen med omnejd.

Stadens ångbåtshamn gav alltid ett rörligt och ljudligt intryck, särskilt vid avgångstiderna: skeppsklockorna som ringde tre gånger före avgång, ångbåtslurarna som tutade, hästar, kor och andra djur som skulle fraktas, människor som hade brått att komma med, ilastning och avlastning, allt under oftast gemytliga former, ibland lite stressat umgänge. Kaptenerna var överlag auktorativa men vänliga och tillmötesgående. En gång minns jag kapten Ek lite irriterad. Båten var tämligen fullastad och man hade backat ut från kajen en god bit, en ganska omständlig procedur för den stora och tungmanövrerade Bergsviken, då en bonde, kanske något beskänkt, kom rusande in på kajen ivrigt viftande. Ek gjorde en gir, gick tillbaka och hämtade eftersläntaren och så åkte vi iväg. Några bryggor från stan skulle den senkomne stiga av varvid det visade sig att han glömt lösa färdbiljett. Ek ropade vredgat från styrhytten: "Det kunde inte varit för mycket att du betalt biljetten när vi fick gå in extra efter dej". Den ertappade syndaren ropade botfullt och ljudligt från bryggan: "Duu ske få rätt, du ske få rätt, de' lov'je dej." "Loven ä bra men hållen ä bättre", blev repliken.

En av Brattlings företrädare som befälhavare på ångaren Östersund var kapten Dederling. Han skildras som en något temperamentsfull sjöbuss som gärna gav sina känslor luft. Vid ett tillfälle vid avlastning efter ankomst till hamnen stod Dederling på kommandobryggan och öste sin vredes skålar över en som han tyckte försumlig besättningsman på däck. En passagerare som från fördäck avlyssnade ordsvallet tittade upp på kaptenen och ropade medan denne hämtade andan: "Jasså, du ä värst hen du. Jaha, je ä nå värst i Vigge, je." En ann så god som en ann.

Det var härliga ferier i Kårgårde med fiske, svampplockning, höbärgning och umgänge med ortsbefolkningen där vi år från år hade goda vänner i byn och trakterna däromkring. Ibland for vi ut och hälsade på ombord på borgserbåtarna som drog förbi ute på sjön släpande på väldiga timmerflottar långsamt, långsamt. Bogserångaren "Framåt", Storsjöns snabbaste båt när han inte bogserade timmer, hade en besättningsman som spelade dragspel, och hade vi flickor i vår båt blev det ibland improviserad bal på "Framåts" fördäck, ett tydligen uppskattat avbrott i den annars kanske lite enformiga vardagstillvaron ombord. Sommarlovet tog alltid alltför hastigt slut, tyckte vi, och omkring den 24 augusti kallade skolan obönhörligt till hösttermin. Med undantag för ett år – 1918 – då spanska sjukan fördröjde skolstarten minst en månad.

Spanska sjukan var väl den svåraste epidemin i mannaminne i våra trakter; ytterst få undgick att drabbas och under den värsta perioden var dödligheten stor, egendomligt nog särskilt hos den manliga ungdomen i 20-årsåldern och där omkring. Vi blev alltså kvar på landet en god bit in i september och fick tillfälle att stifta bekantskap med höstarbetet på gården, bl a kornskörden som här ännu skedde för hand med skära och uppsättning av kärvar.

Hela familjen insjuknade i tur och ordning i hög feber och illamående; medicin i egentlig mening fanns inte att tillgå, antibiotika var okända begrepp. Den enda medicin vi fick var, vill jag minnas, vanlig acetylsalicylsyra som för övrigt under en period sattes på läkarrecept på grund av bristande tillgång. Huskurer av olika slag prövades och i bästa fall blev man återställd efter ett par veckors sängläge. Vår familj klarade sig förhållandevis lindrigt. I staden hände det att barnkullar blev föräldralösa och i militärförläggningarna blev epidemins härjningar också katastrofala. Vi återvände till staden när vi började känna oss något så när krya. Hemfärden den gången efter sommarlovet gick i spanska sjukans tecken. På däck stor en stor trälåda, och där läste jag på en lapp: "Innehåller stoftet av ..." och så namnet på en av våra lekkamrater i en granngård. Trälådan inneslöt givetvis en zinkkista på grund av smittorisen. Jag glömmmer aldrig förtvivlan hos föräldrarna som mötte vid landgången när lådan bars iland. Flickan hade troligen vistats på en sommarkoloni och blivit drabbad.

Fördäcken på de ångare som låg i hamnen för avgång var lastade med likkistor för trakterna runt Storsjön. Kistorna med kropparna av de avlidna i staden fick omedelbart sättas ner i sina gravar som genast fylldes igen. Från kistlocket och upp till markytan placerades en trätrumma genom vilken prästen fick ösa de tre skovlarna mull vid jordfästningen. En söndag när jag var ute på kyrkogården var det flera tiotal döda som jordfästes på detta sätt varvid präst, kantor, kyrkogårdspersonal och församling gick från grav till grav.

Alla tillgängliga hjälpmedel sattes in i kampen mot farsoten. Västra skolan (Sapientia Duce) blev extra sjukhus. I staden inrättades ett centralkök där mat lagades och distribuerades till de behövande. Jag minns att man upprättade en särskild "scoutbyrå" som fick ett utrymme i Östersunds-Postens redaktionslokaler där scouter fanns till hands som efter rekvisition ryckte ut till undsättning. Vi fick hämta matportioner i centralköket där soppa, kams och annat kokades i väldiga kar. Man kunde komma till familjer där alla låg insjuknade och vi fick gå från säng till säng och dela ut mat. Det talades inte om smittorisen, bara om behovet, och troligen ansåg man väl att vi som haft sjukdomen var immuna. I varje fall klarade vi oss – själv är jag nu i mitt 86:e år. Men jag föreställer mig att nutida "tyckare" i vårt land skulle rikta bekymrade förebråelser mot sådant "riskfyllt utnyttjande av 14-åringar i samhället". Med en viss rätt, förstås. Men – nöden har ingen lag. Sådant är livet. Och vilken kritik man än kan rikta mot dåtida samhällsmentalitet – pjåskig var man inte. Fick inte vara, helt enkelt. Tandutdragning skedde ofta hos fältskär Myrström eller stadsläkaren Moberg. Jag har själv som pojke varit med om tandutdragning hos dr Moberg, där jag fick sitta och hålla i en plåtskål, i vilken doktorn släppte tanden efter verkställd extraktion – utan bedövning.

Även om Östersund var en småstad så var den ju då som nu administrativt och kulturellt centrum i länet med ett starkt befolkningsinslag av ämbets- och tjänstemän, lärarfolk och militärer, affärsmän och hantverkare. Det borgerliga dominerade med andra ord och därmed också de borgerliga kultursträvandena. Östersund ägde ju från tiden kring sekelskiftet i Goodtemplar-Ordenshusets teatersalong strax intill det dåtida Nytorget svenska landsortens enligt uppgift största teaterlokal och den utnyttjades flitigt både för framträdanden av lokala krafter som av den tidens ambulerande teatersällskap, av vilka flera höll mycket god standard, till exempel Knut Lindroths sällskap, Axel och Valborg Hanssons (Jules Sylvains föräldrar), opera- och operettsällskap och många andra. Mitt allra första musikminne är från

Storgatan mot söder från Stortorget i början av seklet.

ett lantligt sammanhang, närmare bestämt från Fanbyn där mina föräldrar hyrde ett sommarnöje när jag var i tre-fyra-årsåldern; det var riksspelmannen Erik Eriksson från Hägle som uppträdde i något sammanhang till allas förtjusning och inte minst min enligt vad mamma berättade. Det gällde alltså folkmusik, Lapp-Nisch-polskor och sådant som i genuin bemärkelse hör ihop med Jämtland. Min mor hade ett utpräglat musikintresse, inte minst gällde det den klassiska musiken och hon tog mig ofta med på konserter som gavs på Goodtemplarsalongen, som mer och mer började utnyttjas för konsertändamål, särskilt efter första världskrigets slut då gränserna öppnades och utländska artister åter kunde besöka vårt land. Det blev under många år kutym att de utländska musiker som gav konserter i Stockholm också besökte Östersund, där man kunde påräkna stort publikintresse och som ju också låg relativt bekvämt till ur resesynpunkt. Den första jag minns av "de stora" var Wilhelm Kempff, den tyske pianovirtuosen som ännu vid 95 års ålder lever och är verksam som konsertpianist – i varje fall var han det för några år sedan. – Det här var 1918 och han var alldeles i början av sin världskarriär, 23 år gammal men fullt mogen konstnär. Jag minns något ur programmet. Han började med en pianotranskription av förspelet till en Bachkantat, sen kom Beethoven, Chopin och annat. Som extranummer spelades Liszts Fantasi över Schuberts Ständchen. Jag har hört honom flera gånger senare i olika sammanhang, senast i fjol i TV i Schumanns pianokonsert i en inspelning som gjorts bara något eller några år tidigare. Ibland tycks tiden stå stilla – åren tycktes inte ha bitit på honom. Han behärskar fortfarande suveränt sitt instrument och inspelningen var kanske den mästerligaste jag hört av detta svåra verk.

Under årens lopp blev det åtskilliga artister av världsformat som man fick uppleva på Goodtemplarsalongen; Marian Anderson, den afro-amerikanska altsångerskan som blev en legend i musikvärlden, cellisten Arnold Földesy, pianisten Eugen Lintz, som Peterson-Berger efter en stockholmskonsert liknade vid "Beethoven, den väldige, själv vid flygeln". Det kom också åtskilliga av tidens många "underbarn", snabbt uppblomstrande och lika hastigt bortvissnade, t ex violinisten Mischa Weissbord som kom omstrålad av några års världsomfattande idoldyrkan, av somliga hälsad som en musikens gudomlighet, av andra med mera kritisk förväntan. Jag minns att Svenska Dagbladets Moses Pergament kallade Weissbord "denne bleke yngling i vilkens spel gudomen uppenbarar sig". Peterson-Berger i Dagens Nyheter var av en annan uppfattning och jag kom att tänka på vad denne ett tiotal år tidigare skrivit om Jascha Heifetz: "Här kommer så många Jaschor och Mischor och Toschor ... " Nåja, Heifetz blev i alla fall världens violinist nummer 1 för 1900-talet. Jag fick tillfälle höra honom vid hans sista konsert i Stockholm omkring 1950 och skulle tro att knappast någon annan fått ett så ovationsartat mottagande som han. En detalj, som ju egentligen inte hör hit, har jag bevarat i minnet. Sedan konserten i det till bristningsgränsen fullsatta konserthuset, där t o m hela podiet var fullbelagt av publik, var slut banade sig publiken långsamt väg ut. Ute på trappan stod en av Hörtorgets vagabonder med sin hatt upplagd för kollekt och spelade sprött och gnälligt "O sole mio" på fiol. Ytterligheterna beröra varann.

Vid Mischa Weissbords konsert på Goodtemplarsalongen var det frilansjournalisten Erlandsson – omnämnd i en tidigare skildring i denna tidskrift – som var konferencier. Inledningsvis meddelade han att Weissbord istället för det i programmet angivna stycket skulle spela Saint-Saëns konsert i h-moll. Den hade jag inte hört tidigare, och upptakten gjorde ett så etsande intryck på mig att jag sen dess alltid tyckt att så här ska en violinkonsert börja. Saint-Saëns musik är ju ofta elegant intill raffinemang, men det är inte alltid som fortsättningen håller vad början lovar. I radio hörde jag för inte så länge sedan någon säga om en av Saint-Saëns pianokonsert att "den börjar som Bach och slutar som Offenbach". Det kunde ha varit sagt av P-B. Mischa Weissbords stjärna slocknade ganska snart definitivt, men jag tycker det är intressant att ha fått höra honom medan hans låga ännu flammade.

Det hände att Stockholmsoperan gästade Östersunds teater. Jag minns särskilt väl ett par tillfällen då man gav Puccinis *La Bohème* med David Stockman m fl och *Mignon* med Helga Görlin i titelrollen. Tidningarna bad mig ibland recensera konsert- och även operaföreställningar, och vid sådana tillfällen hade jag gärna sällskap med min gode vän Olle Nilsson, banktjänsteman och i sinom tid kamrer på Svenska Handelsbanken. Han var allmänt musikbildad som få, synnerligen skicklig pianist och utrustad med absolut gehör. David Stockman sjöng *Rodolphe* i *La Bohème*. På ett ställe i operan förekommer som bekant höga C för tenoren. Det är inte alltid han tar det – är han inte väl disponerad brukar man sätta ner partiet i orkestern. Men Stockman tog det strålände – det hörde Olle genast och jag antecknade. Själv var jag inte säker på saken men framhöll Stockmans prestation i recensionen. Det blev förstås en liten fjäder i hatten för mig som recensent fast den ju egentligen tillkom Olle. Olle Nilsson var en märklig pianobegåvning. Kom man i hans trappa kunde man höra Beethovens sonater, Schumanns symfoniska etyder eller Brahms stora B-durkonsert klinga fram under hans vältrimmade händer. Varför han inte gjorde en musikkariär istället för att ägna sig åt bankyrket som han egentligen inte trivdes med men givetvis skötte perfekt, ambitiös som han var, fick jag aldrig klart för mig fast

jag någon gång förde saken på tal. I unga år framträdde han som ackompanjator vid ett eller annat tillfälle. Personligen var han tillbakadragen och trivdes inte med offentligheten, och det var givetvis en orsak till att han helst spelade i enrum eller slutet krets. Hans musikaliska register var omfattande men med tiden kom han att ägna sitt intresse åt en enda av de stora, nämligen Johannes Brahms. Han var säkerligen en av vårt lands främsta Brahms-kännare och blev medlem av det tyska Brahms-sällskapet i Hamburg. Olle följde med i alla nyinspelningar och hade ett ut-
sökt Brahmsdiskotek som han vårdade och förnyade med omsorg. Vid mina besök i hemstaden bodde jag hos Olle och första dagen av samvaron brukade ägnas åt timplånga genomgångar av nyinspelade Brahmsverk där han på det noggrannaste analyserade och kommenterade och jämförde med andra tolkningar. Jag hölls på det sättet å jour med nya artistnamn som dök upp på världssarenan – lärorikt och intressant även om det kunde bli tröttnande. Brahms är förvisso en av de största och har åstadkommit några av musikhistoriens underbaraste verk. För Olle blev han med åren Den Ende – och det är ju inte alltid så lätt att för en annan dela en experts entusiasm även om man i det väsentliga har gemensam smak och gemensamma åsikter.

Som inom musiken var Olle Nilsson inom konsten i övrigt en koncentrationens man. Han ägde en betydande konstsamling och hans intresse kom att röra sig kring en enda konstnär som också blev hans gode vän, nämligen jämtlandsmålaren Gustav Edwall. Olle ägde nog en av de största privata samlingarna av dennes konst.

Det lokala musikintresset rörde sig väl mest i enklare former men det fanns också musiker av professionell klass. Violinisten Göran Olsson hörde jag kring 1920. Han flyttade snart till annan ort, Sundsvall tror jag och blev under namnet Föllinger känd både som violinist och pedagog. En mycket skicklig pianist och pianolärare var fru Maria Wikström som under många år flitigt medverkade i stadens musikliv och utbildade flera generationer östersundare i pianospel. Jag hade också förmånen att under några år få vara hennes elev och minns henne med mycken tacksamhet.

Första gången jag hörde henne var vid en offentlig högtidlighet i Gillesalen på Jamtli. Där hade jag aldrig varit förr, såvitt jag minns, så det måste ha varit i början på 1920-talet, jag var väl i 15–16-årsåldern. Salen var till trängsel fylld av publik och man spelade något klassiskt stycke för stråkar och piano, vad visste jag inte. Pianist var Maria Wikström, 1:e violinist Karl Tirén, cellist var, tror jag, Paul Nässén, så var det ytterligare ett par violinister. Jag beundrade särskilt pianistens utsökta, pärlande spel. Men det jag fäste mig mest vid var temat i första satsen av stycket – det var ursprungligt och pregnant och etsade sig in i mitt minne för resten av livet. Det dröjde många år innan jag kom på vad det var som spelats. Musiken hälsades med ovationer, och Karl Tirén banade sig med höjd fiol väg genom publiken mot trappan. Där möttes han av komplimanger och svarade på sitt gemytliga och bullrande sätt: "Och ni förstår – vi hade inte spelat det tillsammans en enda gång förr." Min respekt var stor, men vilket var stycket? Jag försökte några gånger få temat identifierat hos några vänner men lyckades inte. Först många år senare kom jag på det. En violinist och jag repeterade en sonat som vi skulle framföra. Jag kom plötsligt ihåg temat från Gillesalen och frågade honom om han kände till det. Han funderade en stund: "Jag har hört det ... kanske också spelat det ... jo, nu vet jag, det är Mozarts pianokvartett i g-moll". Alldeles riktigt. Och var gång jag hör den stiger hela situationen i Gillesalen fram: Publikträngseln, musiken, Karl Tiréns renässansgestalt och hela stämningen. Tirén var flitigt verksam inom musikvärlden ehuru inte yrkesmusiker – han var stationsinspektör vid SJ. Hans förnämsta insats var väl forskningarna inom den

Karl Tirén 1869–1955, järnvägstjänsteman, konstnär och musiker.

samiska folkmusiken som resulterade i det magnifika verket "Die lappische Volksmusik", vilket trycktes med riksdagsanslag. Hela den stora syskonskaran Tirén – fadern var kyrkoherde i Oviken – var musikaliskt och konstnärligt begåvad. En bror var lantmätaren Lars Tirén som Peterson-Berger tillägnade sina "Frösöblomster" (med bl a Vid Frösö kyrka och Sommarsång), en annan var lapplandsmålaren Johan Tirén. Karl Tirén själv fick sig tillägnad P-B:s kända violinromans. Min far och Karl Tirén var barndomsvänner; en släkting till pappa, prosten M Bergman, efterträdde tirénarnas far som kyrkoherde i Oviken. Min far visade mig ibland ett tatueringsmärke som han hade på ena handleden och berättade hur Karl Tirén och han en gång i deras vedbod i pojåkåren hade tatuerat varann med samma märke, vilket givetvis inte gick att få bort. En enda gång träffade jag Karl Tirén, det var i början på 1930-talet på Norrlands nation i Uppsala. Tirén var inbjuden att spela lapsk folkmusik och berätta om sina jojk-forskningar och det var naturligtvis fullspikat på stora salen och högtidligt värre. Jag var då nationens musikanförare (nationskapellmästare, som det så magnifikt hette) och kom givetvis att hälsa på honom innan det hela började. Då han fick veta vad jag hette blev han entusiastisk och sa: "Kom ska du få se vad far din och jag som pojkar gjorde i vebo'n hemma i Östersund". Impulsiv som han var vek han upp skjortärmen inför publiken och visade mig exakt samma märke som pappa hade på sin handled. Och jag tänkte: Det märket har varit med om många låtar i sin dag.

En violinist av världsformat som vid flera tillfällen framträdde i Östersund var fransmannen Henri Marteau, känd både som violinist och pedagog. Han intresserade sig hängivet för svenskt musikliv och gjorde mycket för dess bekantgörande i utlandet, bl a hade han på sina program ibland Peterson-Bergers violinsonater och det förefaller som om P-B och han varit goda vänner. I början på 1920-talet framträdde han på Goodtemplarsalongen tillsammans med Wilhelm Stenhammar; båda var framstående Beethoventolkare. Av någon anledning missade jag deras konsert, tyvärr, men jag såg de båda berömda herrarna promenerande Storgatan framöver, även det ett musikminne, givetvis. Marteau fick jag höra vid flera tillfällen på skilda håll längre fram. Han framträdde även som tonsättare, till P-B:s stora bekymmer som kritiker, ty han ansåg Marteau sakna tonsättarläggning, kanske med en viss rätt, och att hans gåva väsentligen var interpretens. Peterson-Berger skrev en gång när Marteau sin vana trogen haft några egna kompositioner på sitt program: "Det är tråkigt att man nästan varje gång Marteau framträder skall ha den smärtsamma plikten tillkännagiva att den framstående violinisten och älskvärda kulturpersonligheten Marteau inte är någon kompositör."

Jag fick tillfälle att erinra mig detta vid Marteauss sista konsert i Östersund. Den hölls i gamla kyrkan någon gång i början på 1930-talet (Marteau avled 1934). Jag studerade då i Uppsala, var hemma på julferier och blev en av tidningsredaktionerna anmodad att recensera Marteauss konsert. Jag visste att han åldrats väsentligt, inte minst i sitt spel, det var hans stora entusiasm och kärlek till musiken som fick honom att fortsätta konserterandet även där han med gott samvete kunnat dra sig tillbaka och vila på vunna lagrar efter sitt gedigna livsverk. Programmets huvudnummer var Kreutzer-sonaten och första avdelningen upptogs av några av konsertgivar-ens egna tonsättningar vilka framfördes till orgel. Det var s k programmusik som skildrade naturscenerier av olika slag, och här var väl orgeln effektfullare som underlag än den i koret placerade flygeln skulle ha varit. Orgeln var emellertid i mycket dåligt skick och det hela lät av flera orsaker helt enkelt beklämmande, minst sagt. Nu ligger ju ibland frestelsen nära för en ung kritiker att spela Besserwisser genom överlägsna och kritiska utlåtanden. Som väl var övervann jag den frestelsen – om den nu alls förelegat i det här fallet – och uppehöll mig i recensionen helt vid sonaten och några avslutande Bachstycken och begagnade tillfället att betyga min vördnad för "den i konstens tjänst grånade violinmästaren och hans betydelsefulla livsgärning". Många år senare fick jag i ett musikverk läsa att Marteau i sin tidiga ungdom då han framträdde som europeiskt underbarn hade ackompanjerats både av Johannes Brahms och Peter Tjajkovskij! Bland Marteauss elever var en tid östersundaren Eric Hellberg som emellertid på grund av hörselskada tvingades välja annat yrke än musikerns.

Den mest kända musikpersonligheten i Jämtland under 1900-talet är givetvis Wilhelm Peterson-Berger. Född i Ullånger och uppväxt i Burträsk i Västerbotten hade han redan från ungdomen aknytning till Norrland, dess natur och kynne. Den fördjupades genom fjällvandringar och resor. Det både storvulna och innerliga i norrländsk natur svarade måhända mot något i hans eget väsen. När han första gången kom till Frösön och såg ut från höjden vid kyrkan över Storsjön och fjällpanoramat fick han en instinktiv känsla av att ha upplevat detta tidigare: "Här har jag varit förr", utropade han, enligt egen uppgift. Kanske var det själavandringstankarna hos filosofen Nietzsche som gick igen och Arnljotgestalten som började ta form i hans medvetande.

Peterson-Berger blev ju tidigt känd och uppskattad både för sina sångere och sin pianolyrik. Mera omstridda blev hans större verk, symfonierna och operorna. Han var ju synnerligen mångsidig, ägde ett gott och tränat sceniskt handlag och en melodisk ådra som passade väl för musikdramat. Operor som *Ran* och *Arnljot* mottogs med intresse och uppskattning. Att hans verk inte kom att hålla sig på repertoaren hade givetvis flera orsaker; en var de starka personliga motsättningar som hans kritikerverksamhet i *Dagens Nyheter* under fyrtio år framkallade. En viss omutlighet och oräddhet präglade den. Men också en ganska påtaglig hänsynslöshet, som ibland väckte indignation inte bara i musikkretsar, utan i hela det kulturella Sverige. Hans stilistiska elegans och mästerliga litterära formuleringsförmåga imponerade, och vi som var unga på den tiden slukade med intresse varje ny recension av märket P-B. Inte bara av sensationslystnad. Peterson-Bergers vidsträckta musikaliska och allmänskulturella bildning satte honom i stånd att komma med översikter och analyser om var både lärorika och stimulerande. Till och med en författare som Thomas Mann uppmärksammade i utländska tidskrifter P-B:s Wagner-analyser och skrev själv uppskattande om dem. När Peterson-Berger efter pensioneringen från *Dagens Nyheter* bosatte sig på Sommarhagen för gott var han trött på debatterna och kände sig alltmer isolerad i svenskt musikliv, även om han aldrig blev den enstöring som somliga velat göra honom till. Därtill var han personligen alldeles för mycket sällskapsmänniska och i behov av personliga kontakter.

Jag blev i några sammanhang inbjuden till honom på Sommarhagen. Han var till att börja med litet reserverad, men då det gavs tillfälle att föra in samtalet på hans egna verk och han märkte att jag kände till en hel del av dem både de musikaliska och litterära som t ex hans Nietzscheöversättningar och hans recensioner fick vi genast kontakt. Han delade gärna med sig av synpunkter och var mycket öppenhjärtig även beträffande kontroverser som han haft. Jag frågade honom vid ett tillfälle om hans åsikt om förhållandet mellan Wagner och Nietzsche, som började med hänförd beundran från filosofens sida och djup vänskap mellan dem men slutade med fullständig brytning. P-B svarade lite trevande, men det stod alldeles klart att det var Wagners sista verk, *Parsifal*, med dess religiösa underton som kom Nietzsche att reagera. Nietzsche var och förblev ateist, vilket knappast var fallet med Wagner. Härifrån kom vi in på Wagners svärfar pianisten och tonsättaren Franz Liszt som var avgjord kristen och t o m lät viga sig till abbe i romerska kyrkan. Jag påpekade – lite naivt, det förstod jag efteråt – avståndet mellan Liszts inte sällan ganska ytligt virtuosa pianokompositioner och hans intresse för religionen och kyrklig musik. P-B spände sina tjurögon i mig, blev lite upprörd och halvrot: "Vilken religion??" Jag svarade ingenting, det blev tyst en stund. Vi lämnade ämnet, och P-B återtog sin gemtliga, vänliga ton. En sak hade jag lärt mig för livet: Att aldrig tala om religion som ett kollektiv utan alltid klargöra vilken religion jag åsyftar. Jag tror att den religiösa debatten inte minst i vårt land skulle må väl av ett sånt tillvägagångssätt. Det gäller också i andra sammanhang, t ex vetenskapliga. Istället för svepande formuleringar som att "vetenskapen säger så och så" klargöra vilken vetenskap man åsyftar.

Jag fick också tillfälle att en gång visa honom några av mina egna kompositioner. Han kunde ju ha slängt dem åt sidan med ett fnys – som kanske när självmedveten musikdirektör skulle ha gjort. – Men så gjorde han inte. Han tog sig tid att själv gå igenom dem, därefter bad han mig komma hem till sig och gick igenom dem med mig, pekade på svagheter och brister, ändringar jag kunde göra men också på sånt som han gillade och tyckte vara välfunnet. Han var uppmuntrande och vänlig. Det

sista minne jag har av honom är från en familj i staden där P-B av en händelse just var på besök och där jag också råkade titta in i förbifarten. På ett bord låg ett exemplar av P-B:s samlade recensioner, och under samspråkets gång bad någon mig läsa högt ur dem. Jag valde några karaktäristiska och såg hur P-B njöt av formuleringarna, och vid särskilt kvicka utfall skrattade han hjärtligt. Jag fick en känsla av att P-B när han skrev sina musikanmälningar lika mycket tänkte på att göra dem läsvärda, gärna kvickt uppseendeväckande som att servera kritik och inte så mycket reflekterade över att den utsatte måhända inte fann det hela lika roligt. Sen får man ju också minnas, att P-B ofta, när han fann anledning därtill, var uppskattande och berömande och lät det positiva komma till uttryck. Även om hans drastiska formuleringar mången gång sköt över målet träffade de å andra sidan inte sällan huvudet på spiken. Det upptäckte jag en gång för ett femtiotal år sedan då jag en söndagsmorgon befann mig på bussresa i Norrbotten. På den tiden hade radion alltid en konsert med seriös musik på söndagarna kl 10–11. Vid det här tillfället hörde jag i bussradion en violinkonsert som jag inte kunde identifiera. Ibland lät den som Mendelssohn, ibland som Beethoven, ibland som något annat som jag inte blev klar över. Plötsligt erinrade jag mig vad P-B skrivit om Dvoráks a-mollkonsert att "den är en typisk provvryttarkoffert fullproppad med lite av varje, från falsk Mendelssohn till nästan äkta Beethoven". Det slog mig att det måste vara den. Och mycket riktigt, den var det. P-B:s omdöme må ha varit en karikatyr, men den pekade på något påtagligt och var pedagogiskt riktigt, även om den inte var så "snäll" som mången antagligen skulle ha önskat att den varit.

Min skoltid avslutades med studentexamen vid läroverket 1923. Mina föräldrar var anslutna till metodistförsamlingen i staden och jag fick under uppväxtåren bestående intryck av församlingslivet där. Vi hade också statskyrkokopráster i släkten så det föll sig ganska naturligt att jag for till Uppsala för att studera teologi. Redan efter ett par månader blev jag klart medveten om att det inte gick att bedriva universitetsstudier utan studiemedel, och sådant saknade jag helt. Jag förstod att jag måste tänka på min försörjning och återvända hem för att under någon tid ägna mig åt praktiskt arbete. Så småningom fick jag plats som pianist i Sveasalongens biograforkester. Det var en nyttig och lärorik sysselsättning men ganska arbetsam. Man hade då tre föreställningar per kväll från 18–23 utom på söndagarna då det dessutom var matinéer kl 14–17. I regel byttes program tre gånger i veckan, vilket innebar att man skulle arrangera nytt musikprogram tre gånger varje vecka. Det gick så till att jag på förmiddagen fick vara med om en provkörning av filmen då jag fortlöpande skulle anteckna innehåll och scenväxlingar och göra en hastig skiss över vad som skulle spelas samt senare plocka fram lämplig musik för alla stämor. Vi var i regel tre man, fiol, piano och cello; vid större filmer utökades musiken med ett par man. Violinist var Gösta Zetterström och cellist Uno Widström. Jag fortsatte mina studier i pianospel och musikteori och återvände efter några år till Uppsala, då bättre rustad ekonomiskt för att fortsätta universitetsstudierna, och avlade där teol licentiatexamen.

I början av min redogörelse nämnde jag rådhuset och gamla kyrkan som orienteringspunkter i det nya Östersund som vuxit fram de senaste 60–70 åren. Kyrkan hette förr Östersund stads kyrka och var med sin park en medelpunkt i stadsbilden. Även i stadslivet, förstås. Vi läroverkspojkar skulle enligt skolstadgan regelbundet gå i kyrkan men på grund av vårt relativt stora antal rymdes bara en tredjedel av oss

Barnens Dag omkring 1910.

i den del av kyrkan som uppläts för skolungdomen, nämligen koret och bänkarna där intill. Det blev kyrkogång var tredje söndag. Det var prosten Öhrstedt och komminister Öberg som omväxlade att tjänstgöra. Den omfångsrika och magistrale organisten Ferlén kom regelbundet under sammanringningen majestätiskt från sakristian med psalmlappen i hand tungt vandrande genom den fullsatta kyrkan och uppför orgelläktarens trärappa som knakade under tyngden. Kom man under sammanringningen kände man klockornas träställningar gnissla och skaka under de väldiga klockornas gång – redan det ingav en känsla av högtid. Framme i koret satt den gamle kyrkvaktaren Östlund och vände den rörliga psalmnummertavlan med de stora förgyllda siffrorna åt olika håll. Numren sattes upp ett i sänder allt eftersom gudstjänsten fortskred. Orgelspelet, psalmsången, det invanda ritualen kändes högtidligt, även om uppmärksamheten under predikan inte alltid var på helspänn, precis. Hur gick det med disciplinen, då? Åjo – rektorn själv var i allmänhet med vid gudstjänsten och dessutom var alltid några lärare med som vakter, om inte annat. Jag kan inte erinra mig att vi pojkar kände det som något olidligt tvång att vara i kyrkan då och då. Det skulle så vara och man fann sig i det. När seden omsider avskaffades så kom det väl som man säger "i sinom tid", men jag tror inte det var skolpojkar som var de främsta tillskyndarna.

I mina gömmor har jag ett foto från Barnens dag 1922. Barnens dag är en folkfest som jag också minns från mina tidigaste år, en fest med sol och färg och ett brokigt folkliv på gator och torg. På den tiden bestods underhållningen av amatörer av olika slag, musikanter, sångare, utklädda figurer som drog omkring enskilt och i gäng och skapade karnevalsstämning under ett ivrigt bösskramlande. Slaktaren Solbergs lotterigris, som kördes omkring i en stor spjälbur med dvärgen Per Stabbe på kuskbocken, minns jag mycket väl. Nu för tiden är det väl på de flesta håll "proffs" som svarar för det mesta.

Vi var några skolkamrater som beslutat hjälpa till. Vi lastade en gammal taffel på en lastbil, klädde ut oss så gott vi kunde och körde iväg. Vi ombads fara i täten för karnevalståget. Vid hotell Standard på Prästgatan blev det folkstockning och där togs fotot från en balkong, av vem vet jag inte. Det såldes sedan i affärer, till förmån för Barnens dag vill jag hoppas. Där köpte jag också mitt kort som är ett glatt minne från Östersund i början på 1920-talet med många vänner och bekanta på bilden.

Man kan göra epokindelningar på många sätt med olika utgångs- och synpunkter. Jag har kallat de första årtiondena av seklet "Från drabantmarsch till rulltrap-pa". En uppsats måste ju ha en rubrik. Man kunde också säga: "Från nygotik till funkis". Sånt är ofta en smaksak. Men ännu på 20-talet dröjde mycket av gemytet från äldre tider kvar i samhällslivet. Ibland kallas årtiondet "det glada". Hur glatt det var, ja, det avgör väl till sist vars och ens personliga livserfarenheter.

"Finlandsbarnen" för 50 år sedan

Av Lennart Westerberg

Vem knyter mina skosnören i morgon?

Lite skygga och avvaktande blickar de in i kameran dessa två finländska barn som uppställts framför kameran för omkring 50 år sedan. Mycket är så olika här i det nya, främmande landet. Människorna talar så konstigt och det är nästan ingen som förstår vad vi säger. Vilka är ni alla som tydligen vill oss så väl, men som också är lite närgångna ibland? Vilka vi är framgår i någon mån av papplappen som storebror bär i ett snöre runt halsen. Där framgår registreringsnummer, namn, födelsedata,

Så länge man trängdes ihop med andra barn på tåg, i bussar och förläggningar gick allt bra. Men sedan sprängdes ofta syskon- och kamratkretsarna. Här sorterar lottan Greta Rimfors några barn.

föräldrarnas namn, yrke och civilstånd samt adressen till hemmet som nu verkar så avlägset, så avlägset. Var är nu "äitä ja isä", mor och far? Är alla små fingrar på plats i den stora vanten? Kliar yllestrumporna? Var tog "sugkudden" vägen? Och hur ska jag våga och hur ska jag säga om jag måste kissa? Det är så mycket att fundera över.

Redan under vinterkriget kom några hundratal barn till Jämtland. Länskommittén av Centrala Finlandshjälpen i Jämtlands län bestod bl a av landshövding Torsten Löfgren och fruarna Ruth Enander, Vera Heilborn, Hilde Karlsson, Nel Cederberg och Anna Langéen, alla medlemmar i någon ideell förening, Fredrika Bremer-förbundet, Rädda Barnen, Röda korset eller Sveriges lottakårer.

För Jämtlands läns del återfinns handlingarna kring finlandsbarnen i Fredrika Bremer-förbundets handlingar i Landsarkivet i Östersund. Där framgår en omfattande skriftväxling och registreringsverksamhet främst av Hilde Karlssons, Ruth Enanders och Nel Cederbergs pennor. Fosterhem skulle anskaffas, resor och läkarundersökningar ordnas, förbindelserna med föräldrarna i Finland säkras.

I hopp om en fredligare framtid avvecklades verksamheten under 1940, barnen sändes hem och sista handlingen från denna omgång är dagtecknad den 20 september 1940.

Man blev undersökt och "stucken" och det luktade lasarett. Det var skönt att kunna ty sig till stora syster som här med tryggt korslagda armar utstrålar något av "äitäs" trygghet.

Vid midsommaren 1941 drogs broderfolket åter in i kriget. Hem för 677 barn finns registrerade inom Jämtland. Omkring 550 barn fick plats varav omkring 100 i själva staden Östersund. Antalet barn varierar nästan från dag till dag på grund av ständiga omflyttningar, återfärder till Finland då kriget fjärmade sig från hemorten, intagning på sjukhus m m. Några barn återkom flera gånger, ofta till samma fosterhem.

Särskilt stora kontingenter anlände under våren 1942 och våren 1944 då i Östersund upprättades en genomgångskarantän före vidarebefordran söderut.

Barnen kom som regel från områden som tvingats evakuerats, från hem som bombats, då modern under kriget blivit änka samt barn som var sjuka eller visat tecken på undernäring.

Geografiskt kan man något så när avskilja tre kategorier: barn från Viborg och Karelen, barn från Helsingfors och Borgå (ofta svensktalande) samt barn från Uleåborgs och Lapplands län. Omkring hälften kom från städer eller tätorter.

Allt efter som krigsåren gick ökade antalet sjuka och mer eller mindre undernärda. Vid ankomsten skedde ingående läkarundersökningar och bad, ofta renrakades huvudena i jakt efter huvudlöss. Difteri, kikhosta, scharlakansfeber och påssjuka

Resistensen mot huvudlöss och bakterier ökar nog med högre medicinsk kompetens.

förekom ofta i de trånga förläggningarna trots alla isoleringsåtgärder. Vidare förekom binnikemask och lungtuberkulos. Många vårdades länge på Sollidens sanatorium, i några fall ännu långt in på 1950-talet. Några få avled.

Lokalbehovet i Östersund blev mycket stort. Bland de som öppnade sina gudstjänstlokaler och barnhem var baptister och pingstvännar samt Frälsningsarmén. Dessutom nyttjades regementenas kaserner och sjukhus, Lutherska bönhuset, IOGT-byggnader samt Solbacken i Ås. Sängar och sängkläder m m lånades bl a från stadens regementen.

Totalt inreste under krigsåren omkring 70 000 små finländare till Sverige. I denna summa ingår då ett antal barn som gjorde resan flera gånger. Exakt hur många som längre eller kortare tid vistades i Jämtland är, den noggranna registreringen till trots, svårt att bedöma utan en systematisk genomgång av registerkort och färdsedlar m m, men hjälpverksamheten var omfattande, och de – främst kvinnor – som helt ideellt var sysselsatta med registrering, undersökningar, transporter och korrespondens liksom alla de fosterföräldrar som mottog och vårdade de små gästerna, alla dessa är värda all heder.

Med svenskars något magsjuka lust riva i såren och plåga sig i kritik mot det förångna så har också röster höjts mot vad som skedde då beslut och åtgärder skedde snabbt. Säkert rymmer "Finlandsbarnen" många små tysta och bittra levnadsöden. Många barn lärde snabbt ett nytt språk och glömde sitt modersmål och återkom till sitt föräldrahem som en liten främling. Andra hade inget hem att återvända till. Någon kanske mötte en helt ny styvfader och en helt ny syskon- och kamratkrets. I några fall fann fosterbarn och fosterföräldrar varandra så helt att skilsmässan blev ytterst smärtsam för båda parter. Det fanns säkert många konflikthanledningar.

Några stannade kvar efter ömsesidiga överenskommelser, som fosterbarn längre eller kortare tid. Många adopterades.

Många finns ännu kvar i Östersund, nu i 50-60-årsåldern. Författaren har haft förmånen att träffa några av dem. I intet fall har jag mött någon otack eller någon bitterhet. De är alla tacksamma för den hjälp de fick under en svår tid och de minns med tacksamhet de som var engagerade i "Finlandsbarnen" för 50 år sedan, fosterföräldrar lika väl som förmedlande funktionärer.

Årsberättelse

Styrelsen för föreningen Gamla Östersund får härmed avge följande redogörelse för verksamhetsåret 1988–1989.

Styrelsen har under året haft följande sammansättning:

Lars Herlitz, ordförande
Håkan Larsson, vice ordförande
Sven-Ivar Nordin, skattmästare
Arne Eskilsson, sekreterare
Lennart Westerberg, redaktör
Gunnar Nilsson, klubbmästare
Rolf Trehn

Suppleanter:
Arne Dahlin
Göran Winberg
Bengt Andersson

Revisorer:
Stig Nillbrand
Kjell Wahlström

Revisorssuppleanter:
Hadar Dahllöw
Kjell Pettersson

Som intendent har Arne Dahlin tjänstgjort.

Styrelsen har under verksamhetsåret hållit fem protokollförda sammanträden. Föreningens årsmöte hölls traditionsenligt på stadens födelsedag den 23 oktober i d d stadsfullmäktigesalen i Rådhuset. Årsmötet bevisades av 98 medlemmar.

Efter mötesförhandlingarna berättade idéhistorikern Bosse Sundin om "Hembygdsrörelsens Östersund".

Vid den efterföljande supén på Temperance kåserade överläkaren Nils Simonsen om "Läkeri i gamla tider".

Stadsmuseet har under sommaren 1989 hållits öppet varje dag från och med den 26 juni till och med den 13 augusti. Antalet besökare har under denna tid varit cirka 1 200. Ett varmt tack till följande föreningsmedlemmar som medverkat som guider: Hans Alfrén, Åke Eriksson, Rune Eklund, Walter Fridlund, Lennart Gissler, Ola Hellmén, Gösta Lindevall, Sune Mårdberg, Ola Rimmö, Gösta Sten, Torbjörn Sundgren, Rune Wallin och Einar Öberg. Från kvinnliga föreningen Gamla Östersund har Kickan Söderström medverkat.

Enligt testamente den 26 september 1977 har föreningen efter f d rikstelefonisten Betty Eriksson från Östersund, som avled den 28 januari 1988, erhållit värdehandlingar i form av aktier. Medlen skall enligt testamentet användas för föreningens verksamhet. Något beslut om den närmare användningen av erhållna medel har ännu inte fattats.

Föreningen har under året yttrat sig till Östersunds Kommun över förslag till detaljplan för del av stadsdelen Staden (kvarteret Barberaren).

Som tidigare år varit fallet har tillhandahållits bildmaterial och lämnats uppgifter ur föreningens samlingar till myndigheter, institutioner, företag och enskilda personer.

Under verksamhetsåret erhållna gåvor redovisas i särskild bilaga.

Föreningens femtioandra årsskrift utdelas till medlemmarna vid årsmötet.

På Samuel Permans grav har denna dag nedlagts blommor.

Under tiden 1 oktober 1988–30 september 1989 har följande medlemmar avlidit:

29 november 1988	Redaktör Per Hallström
1 december	Kamrer Olof Nilsson
2 december	Landsfiskal Olof Gärden
1 januari 1989	Stadsfiskal Nils Nohlman
6 januari	Köpman Sven-Erik Svensson
13 januari	Direktör Anders Lundvall
21 januari	Förste trafikbiträdet Tycko Kallin
21 januari	Rektor Karl-Erik Lund
1 mars	Drätselbokhållare Erik Horneij
24 april	Kamrer John Kåbjörn
27 juni	Musiker Rune Skyttberg
12 juli	Köpman Carl H Olausson
31 juli	Köpman Bror Svensson
1 september	Filare Ture E Ströberg
2 september	Förvaltare Eugen Granberg

Vid föregående årsmöte hälsades 12 nya medlemmar välkomna till föreningen. Föreningen har den 1 oktober 1989 496 medlemmar.

Betr föreningens ekonomiska ställning och räkenskaper hänvisas till revisionsberättelsen.

Östersund den 23 oktober 1989

Lars Herlitz

Arne Eskilsson

INVALIDA MEDLEMMAR 1989

Glasmästare Bror Halvarsson
Stabsgränd 16
831 38 Östersund

Avdelningschef Gunnar Hansson
Odenskogsvägen 82
831 61 Östersund

Räddningsdirektör Åke Jönsson
Biblioteksgatan 35 A
831 42 Östersund

Direktör Ulf Larsson
Medvindsgatan 33
603 65 Norrköping

Marknadsförare Staffan Modin
Enbärsvägen 5
831 62 Östersund

Försäljare Stig Modin
Bergsgatan 50
832 00 Frösön

Ciselör Olle Olsson
Ö Frejagatan 29
831 37 Östersund

Överstelöjtnant Edvin Rastner
Genvägen 58 C
831 42 Östersund

FÖRENINGEN GAMLA ÖSTERSUND

Ekonomisk sammanställning per 1989-09-30

Ingående Balans Konto

<i>Eget kapital</i>		<i>Tillgångar</i>	
Årsskriftfonden	47.473:20	Postgiro	288:69
Eget kapital	8.901:99	Banktillgodohavande:	
		PK-banken	453:65
		Nordbanken	55.632:85
	<u>56.375:19</u>		<u>56.086:50</u>
			<u>56.375:19</u>

Aktiers Konto

Donation från Betty Erikssons dödsbo	240.312:—	Utgående balans konto	240.312:—
	<u> </u>		<u> </u>

Vinst- och Förlust Konto

<i>Kostnader</i>		<i>Intäkter</i>	
Årsskriften	17.774:80	Årsavgifter	23.100:—
Annonser och trycksaker	1.080:—	Försäljning:	
Inköp av föreningsmärken	15.615:—	Böcker	1.107:30
Uppvaktningar	1.318:—	Märken	4.160:—
Portokostnad	975:40		5.267:30
Kontorskostnader	2.081:10	Användningsavgifter	187:50
Möteskostnader	1.437:10	Inbet till årsskriftsfond	12.515:—
Skatter	7.600:—	Ränta	1.680:87
		Ränta årsskriftsfonden 2.460:—	4.140:87
	<u>47.881:40</u>		45.210:67
Ökning årsskriftsfonden	2.460:—	Årets underskott	5.130:73
	<u>50.341:40</u>		<u>50.341:40</u>

Utgående Balans Konto

<i>Tillgångar</i>		<i>Eget kapital</i>	
Postgiro	108:51	Årsskriftsfonden	49.933:20
Banktillgodohavande:		Eget kapital	244.;83:26
PK-banken	2.633:10		
Nordbanken	50.962:85		
Aktier	240.312:—		
	<u>294.016:46</u>		<u>294.016:46</u>

Östersund 1989-09-30

Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

Specifikation av aktieinnehav inlagd i PK Aktiekonto depå 60-3875

<i>Antal</i>	<i>Bolag</i>	<i>Köpkurs 25/9-89</i>	<i>Bokfört värde</i>
11	ASEA B fria	641:—	7.051:—
49	ASEA A bundna	618:—	30.282:—
216	Marieberg A bundna	180:—	38.880:—
157	Industrivärden A bundna	235:—	36.895:—
59	Industrivärden B och C fria	190:—	11.210:—
23	Bahco B bundna	328:—	7.544:—
11	Bahco B fria	325:—	3.575:—
96	SCA A bundna	145:—	13.920:—
84	SCA B bundna	127:—	10.668:—
180	SCA B fria	126:—	22.680:—
283	Handelsbanken stam bundna	122:—	34.526:—
28	Handelsbanken pref A bundna	4:50	126:—
20	Handelsbanken pref B bundna	6:—	120:—
14	Stora A bundna	390:—	5.460:—
8	Stora A fria	390:—	3.120:—
5	Stora B fria	387:—	1.935:—
56	Trelleborg B fria	220:—	12.320:—
Summa bokfört värde			240.312:—

Östersund 1989-09-30

Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

MUSEIFONDEN

Ekonomisk sammanställning per 1989-09-30

Ingående Balans Konto

<i>Eget kapital</i>		<i>Tillgångar</i>	
Eget kapital	101.156:03	Banktillgodohavande:	
		PK-banken	38.521:20
		Nordbanken	62.634:83 101.156:03
	<u>101.156:03</u>		<u>101.156:03</u>

Vinst- och Förlust Konto

<i>Kostnader</i>		<i>Intäkter</i>	
Försäkringspremie	808:—	Ränta	4.937:85
Underhållskostnader	1.230:90		
	<u>2.038:90</u>		
Årets överskott	2.898:95		
	<u>4.937:85</u>		<u>4.937:85</u>

Utgående Balans Konto

<i>Tillgångar</i>		<i>Eget kapital</i>	
Banktillgodohavande:		Eget kapital	104.054:98
PK-banken	38.336:15		
Nordbanken	65.718:83 104.054:98		
	<u>104.054:98</u>		<u>104.054:98</u>

Östersund 1989-09-30

Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

LINDA OLSÉNS DONATIONSFOND

Ekonomisk sammanställning per 1989-09-30

Ingående Balans Konto

<i>Eget kapital</i>			<i>Tillgångar</i>	
Eget kapital	96.548:55		Banktillgodohavande:	
			PK-banken	7.430:95
			Folkbanken	25.916:65
			Nordbanken	63.200:95
				96.548:55
	<u>96.548:55</u>			<u>96.548:55</u>

Vinst- och Förlust Konto

<i>Kostnader</i>		<i>Intäkter</i>	
Årets överskott	7.123:—	Ränta	7.123:—
	<u>7.123:—</u>		<u>7.123:—</u>

Utgående Balans Konto

<i>Tillgångar</i>		<i>Eget kapital</i>	
Banktillgodohavande:		Eget kapital	103.671:55
PK-banken	8.092:25		
Folkbanken	28.112:35		
Nordbanken	67.466:95		
	103.671:55		
	<u>103.671:55</u>		<u>103.671:55</u>

Östersund 1989-09-30

Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

ANNA OCH GOTTFRID ROMANS UNDERSTÖDSFOND

Ekonomisk sammanställning per 1989-09-30

Ingående Balans Konto

Eget kapital	69.992:31	Banktillgodohavande:	
		PK-banken	69.992:31

Vinst- och Förlust Konto

<i>Kostnader</i>		<i>Intäkter</i>	
Årets överskott	6.229:30	Ränta	6.229:30

Utgående Balans Konto

<i>Tillgångar</i>		<i>Eget kapital</i>	
Banktillgodohavande:		Eget kapital	76.221:61
PK-banken	76.221:61		

Östersund 1989-09-30

Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

ROBERT BERGHAGENS FOND FÖR FORSKNING I ÖSTERSUNDS STADS HISTORIA

Ekonomisk sammanställning per 1989-09-30

Aktiers Konto

Aktier enl specifikation	<u>184.972:—</u>	Utgående balans konto	<u>184.972:—</u>
--------------------------------	------------------	-----------------------------	------------------

Vinst- och Förlust Konto

<i>Kostnader</i>		<i>Intäkter</i>	
Depåavgift	360:—	Aktieutdelningar	4.308:50
Årets överskott	<u>3.948:50</u>		
	<u>4.308:50</u>		<u>4.308:50</u>

Utgående Balans Konto

<i>Tillgångar</i>		<i>Eget kapital</i>	
Banktillgodohavande:		Eget kapital	188.920:50
PK-banken	3.948:50		
Aktier enl specifikation	<u>184.972:—</u>		
	<u>188.920:50</u>		<u>188.920:50</u>

Östersund 1989-09-30

Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

Specifikation avseende aktier i Robert Berghagens fond för forskning i Östersunds stads historia

<i>Antal</i>	<i>Bolag</i>	<i>Köpkurs 25/9 -89</i>	<i>Bokfört värde</i>
194	Custos AB, ser B fria	255:—	49.470:—
70	Investor AB, ser A fria	420:—	29.400:—
126	Stora AB, ser B fria	387:—	48.762:—
470	Handelsbanken, stam bundna	122:—	57.340:—
			<u>184.972:—</u>

Östersund 1989-09-30
Sven-Ivar Nordin
Skattmästare

FÖRTECKNING ÖVER GÅVOR TILL FÖRENINGEN GAMLA ÖSTERSUND

under tiden 1988–1989

<i>Systrarna Ragnhild och Anna Greta Asterfeldt, Östersund</i>	Förslagsskiss till Östersunds rådhus 1909
<i>Ingmar Bergström, Östersund</i>	4 kopior på ritningar över fastigheten Regementsgatan 9 samt en kort historik
<i>Rune Däcker, Stockholm</i>	Särtryck ur skriften Fältjägaren nr 57–58
<i>Birgit Fridlund, Östersund</i>	Kopior av bilder ur ÖP 15/6 -89. 50-årsjubilerande studenter Wargentinskolan. 50-årsjubileum flickskolan
<i>Erik Hallqvist, Östersund</i>	Fotografier Boxningsklubben Sving 1928–29
<i>Bengt Edström, Jämtlands Gille, Stockholm</i>	Krönika om pionjärtiden 1923–1948 av Sven Wallin
<i>Lennart Kjellman, Östersund</i>	1 st slipapparat för rakblad 1930-talet. 2 st rakhyvlar från 1940- talet. 1 st strigel till dito. 1 st rakhyvel från 1950-talet
<i>Marit Modig, Frösön</i>	1 st inramat fotografi från Östersunds hamn. 13 st fotografier på ångbåtar på Storsjön
<i>Bertil Nilsson, Frösön</i>	4 st anvisningsböcker för Hemskyddet 1942. 1 tabell för avgå- ende tåg vid Östersunds Central 1944. 2 st armbindlar för Hem- skyddet 1939–45. Sammanfattning av förutsättning för Olympiskt Vinterspel i Östersund 1994
<i>Gunnar Otterfalk, Östersund</i>	1 st inramad karikatyrserie av 1918 års studenter vid Östersunds Högre Allmänna Läroverk
<i>Gösta Sten, Östersund</i>	Kort historik till Östersunds Elektriska AB 75-årsjubileum
<i>Mårta Uhlin</i>	1 ex av tidningen Kvasten nr 8 1925

AVLIDNA MEDLEMMAR

(1/9 1989–31/8 1990)

1989	1/9	Ture Ströberg	1990	22/1	Thure Norén
	2/9	Eugen Granberg		30/1	Pelle Olsson
	16/10	Pelle Odén		1/3	Karl Bäckman
	17/10	Ragnar Johansson		28/3	S O Persson
	5/11	Knut Levin		25/5	Gunnar Fastborg
	8/11	Edvard Nord		21/6	Folke Österberg
	18/11	Herman Hermansson		25/6	Lennart Edström
	23/11	Arvid Owén			

Antal medlemmar: 503 st.

Förteckning över givare till Årsskriftsfonden

Almerud, Bertil
Alström, Erik
Andersson, Gustaf
Andersson, Gösta
Andersson, Sven
Andersson, Åke
Anse, Hans

Beckman, Lars
Berggren, Krister
Bergholm, Kjell
Bergström, Erik
Bergström, Ivar
Berndtsson, Bo
Bohman, Ossian
Bohman, Per
Bohman, Ragnar
Borg, Viktor
Bostrand, Bo
Bovidsson, Thure
Brant-Lundin, Christer
Breding, Sven-Åke
Brügge, Bengt
Burman, Erik
Bäckman, John

Carlsson, Bengt
Cars, K-G

Dahlbäck, Åke
Doll, Sune
Dovner, Carl-Olov

Edenbo, Thorsten
Edholm, Thorsten
Edling, Bertil
Edström, Lennart
Edvinsson, Folke
Ekevärn, Gunnar
Eklund, Ale
Eklund, Rune
Ekman, Tage
Eliasson, Lennart

Eliasson, Oskar
Elfving, Dag
Elgelid, Sten
Engman, Hans
Eriksson, Anders
Ericson, B O
Ericsson, Eric
Ericson, Gunnar
Eriksson, Gunnar
Ericson, Sven-Eric
Eskilsson, Arne
Espmark, Erik

Falck, Sven
Fastborg, Gunnar
Fastborg, Torsten
Fastesson, Lennart
Fladvad, Ivar
Folestad, John-Eric
Forsberg, Tage
Forslund, Martin
Fredriksson, Bo
Frisk, Edvin

Graeve, Bertil
Grindborg, Lars
Gunn, Harry
Gustafsson, Hilding
Gustafsson, Stig
Gärdin, Tore

Hagberg, Gunnar
Hagsäter, Bror
Hallberg, Olle
Halvarsson, Bertil
Halvarsson, Gösta
Hammar, Bo A
Hansson, Bertil
Hedlund, Axel
Hedlund, Åke
Hellerot, Gunnar
Hellmén, Ola
Hemmingsson, Olle

Herlitz, Hans
Herlitz, Lars
Herlitz, Nils
Heurling, Bror
Holm, Nils
Holter, Ove
Hällstedt, Carl
Hägerström, Ragnar

Ingmansson, Bengt

Jacobsson, Harald
Jacobsson, Ragnar
Jernberg, Arne
Johandy, Peter
Johansson, Bertram
Johansson, Karl-Erik
Jonasson, Sven
Jonsson, Lars
Junehag, Helge
Jönsson, Åke

Konow, Anders
Krohné, Göran
Kylsberg, Christer
Kylsberg, Gösta
Kyhlestedt, Bengt

Lago, Bengt
Lalander, Per
Langéen, Gustaf
Larsson, Ivar
Lignell, Anders
Lindgren, Lars Göran
Lindgren, Thore
Lindgren, Torsten
Lindqvist, Lars
Lindqvist, Åke
Lindman, Carl-Gustaf
Lindström, Sven
Ljung, Wiktor
Lundh, Bengt
Lundberg, Iwan

Lundgren, Nils H
Lögdborg, Gunnar

Modin, Fredrik
Modin, Sven
Mohlander, Paul
Mosten, Carl
Mosten, Carl-Eric
Myrström, Gustaf

Nilestam, Knut
Nillbrand, Stig
Nilsson, Bertil
Nilsson, Erik
Nilsson, Gunnar
Nilsson, Gösta
Nilsson, Göte
Nilsson, Sven Olof
Nordberg, Arne
Nordling, Sven V
Nordstedt, Lennart
Norgren, Kjell
Nordmann, Arne
Nyström, Sven
Näsström, Arne
Näsström, Christer

Odén, Åke
Olsson, Olle
Orvegård, Olof
Orvegård, Rolf
Otterfalk, Gunnar

Pagels, Olle

Perman, Bo
Persson, Karl-Axel
Pettersson, Kjell
Pålstam, Bengt

Rasteby, Walther
Rickheden, Åke
Rosenius, Olof
Rydham, Ingemar

Sandberg, Petrus
Sandberg, Ruben
Schmidt, Eric
Selander, Gustaf
Sjölin, Lars Örjan
Sjöström, Rune
Solberger, Holger
Stein, Bengt
Stenberg, Folke
Stén, Gösta
Stigenius, Göran
Sundberg, Sven
Sundgren, Torbjörn
Sundqvist, Axel
Sundstam, Rolf
Sundström, Lennart
Swedberg, Lars
Swenson, Olof
Söderqvist, Allan

Thunell, Gunnar
Törnberg, Olle

Uddegård, Karl-Gustav

Uddegård, Nils F
Uhlin, Nils

Wadman, John
Wahlström, Kjell
Wallin, Rune
Wallin, Sven
Walltin, Gusten
Ward, Gunnar
Wenner, Birger
Wenner, Lennarth
Werner, Ulf
Vestberg, Ingemar
Westvall, Erik
Widell, Bo
Wigen, John
Wigen, Staffan
Wiklander, Svante
Wikström, Gunnar
Winberg, Lennart
Wisvall, Åke
Wångrell, Bertil

Ågren, Gunnar
Åslund, Tore

Öberg, Arne P
Ögren, Per
Örnberg, Bertil
Örnberg, Erik
Österberg, Folke
Österholm, Roland
Östlund, Nils
Östlund, Rolf

INNEHÅLL

Förord	2
Ordförandeskifte	3
Lennart Edström till minne av <i>Lars Herlitz</i>	4
9:an – Nygatan senare Regementsgatan av <i>Mary och Ingmar Bergström</i> samt <i>Nils Uhlin</i>	6
Några minnen från "Borgens" av <i>Axel Lindelius</i>	17
Gunnar Fastborg 1904–1990 av <i>Lennart Westerberg</i>	20
Från drabantmarsch till rulltrappa av <i>Gunnar Fastborg</i>	21
Finlandsbarnen för 50 år sedan av <i>Lennart Westerberg</i>	40
Årsberättelse	45
Invalda medlemmar 1989	47
Ekonomisk sammanställning 1989-09-30	47
Gåvor till Stadsmuseet	54
Avlidna medlemmar	54
Förteckning över givare till Årsskriftsfonden	55

Baksidans omslagsbild:

Nej, det är ingen spegelvänd bild av Stadsmuseet/Ahlbergshallen. Det är en pendang till denna i hörnet av Rådhusgatan och Postgränd (kv Magistern). Efter ritningar av Jörgen Grönviks arkitektkontor och med Skanska som byggherre m m är nu arkitekt Frans Bertil Wallbergs idé om Rådhusets omgivningar förverkligad efter nära 90 år.

